

ניסן תשפ"ג, גיליון מס' 17

בימה לעיון
הלכה,
בירור סוגיות
ותשובות

מבית ההוראה

יוצא לאור על ידי: **בית הוראה כפר חב"ד**

רחוב צעירי אגודת חב"ד 2 • טלפון: 077-2277013 • דוא"ל: beithoraah@gmail.com
מחלקת איסור והיתר: הרב ברוך בליזינסקי, הרב ישראל הלפרין, הרב בנימין כהן, הרב חיים פרוס
בית הדין לממונות: הרב ישראל הלפרין, הרב אליהו קירשנבוים, הרב אברהם מאיר רבינוביץ

3 שו"ת בדיני

אמירת תחנון

הרב ברוך בליזינסקי שליט"א

6 האם מותר ליטול

כליה מגופו של אדם

מוגבל בשכלו?

הגאון הרב אשר וייס שליט"א

8 דיני מזוזה

הרב ישראל הלפרין שליט"א

10 הלכות מעשר כספים

הרב חיים פרוס שליט"א

14 ההששות במצות מכונה

ובשרויה

מאת הרב בנימין כהן שליט"א

16 הג הפסח - לידת עם

ישראל

התוועדות עם הרב טוביה
בולטון שליט"א

19 קיצור דיני שדכנות

הרב אברהם מאיר רבינוביץ
שליט"א

22 האוצר שנמצא

בין דפי ה'גניזה'

הרב אליהו קירשנבוים
שליט"א

25 שבירת 'תאות הלבושים'

פינת ההלכה לצעירים

חוק שיוצר וחוק שנוצר

אלקיך", על מציאות הבורא שלמעלה מעלה ממסגרת הבריאה, כולל החכמה האנושית שבה.

ועל כן, חוקה זו יציבה ואיתנה כחוקו וכאמיתו של הבורא "מחוייב המציאות"; והוא ית', יוצר האור ובורא החושך, קובע ומברר לנו בחוקתו מהו חושך ומהו אור, מה רע ומה טוב.

חוקה זו לא נוצרה מתוך הבנה מוגבלת בתנאי החיים של היצורים המוגבלים, הזמניים והמשתנים, אלא זו חוקה אמיתית הנובעת מה' אלקים אמת שהוא אלקים חיים, והיא היא המעניקה חיים אמיתיים לכל הדבקים בה.

זו המשמעות של חוקה היוצרת חיים: על-ידה החיים בעולם המוגבל, מתחברים בחיי עולם, כאמת הנצחית של הבורא.

(אין ספק שנצרך לתקן תקנות ולקבוע חוקים בנוגע לאופן ההתנהלות היום-יומית בענייני הנהגת בני אדם כמבואר בחז"ל; אולם יסודם של תקנות וחוקים אלה צריך להיות מבוסס על החוקה האמיתית שמקורה ב"אמת ה' לעולם").

ויצונו את החוקים – "לטוב לנו"

הוויכוח הקשה שניטש בימים אלה באה"ק, מעבר לכל המשמעויות שיש לו כלפי ענייני יהדות, כלפי אחיזתנו בארץ הקודש וכלפי ביטחון תושביה (נושאים שאין כאן המקום לדון בהם), הרי הוא מאפשר להתבונן לעומק ולהבחין במוחשיות במגבלות ובחסרונות הרבים הקיימים במערכות חוקים מעשה ידי אדם.

בעת יציאת מצרים, זכינו שהקב"ה הוציא אותנו מהשעבוד למיצרי הבריאה המוגבלים, ועשה אותנו לעם שמהותו מבוססת על החוקה האלקית הנצחית, כמאמר הרס"ג: "אומתנו אינה אומה אלא בתורתה". חוקה זו היא המקיימת אותנו כעם סגולה כבר יותר משלושת אלפי שנה, והיא זו שתמשיך ותהיה יסוד הקיום שלנו, שתמשיך ותגונן עלינו, ותמשיך לאחד אותנו – לעד.

תפקידנו הוא לחבר יותר את עצמינו ואת כלל אחינו בני ישראל בכל מקום ובכל מצב שהם מצויים בו, לחוקה אמיתית זו. ככל שנתחבר ונחבר יותר אליה, בדרכי נועם ובדרכי שלום, נתחבר יותר בינינו וגם קיומנו ואחיזתנו בארץ הקודש תגבר.

וכמענה התורה לשאלת הבן חכם: "ואותנו הוציא משם, למען הביא אתנו לתת לנו את הארץ אשר נשבע לאבותינו. ויצונו ה' לעשות את כל החקים האלה לראיה את ה' אלקינו לטוב לנו כל הימים לחיתנו כהיום הזה".

ונחתום בברכת חג פסח כשר ושמח לכלל בני ישראל ולתושבי כפר חב"ד בפרט, ונזכה כולנו לחירות אמיתית בבנין בית המקדש השלישי בקרוב ממש.

באחד ממאמריו, מבאר כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ נ"ע שישנם שני סוגי חוקים:

(א) חוק שיוצר חיים. (ב) חוק שנוצר מתוך החיים. וזו נקודת ההבדל בין חוקי התורה לחוקים האזרחיים שנקבעים על-ידי בני אדם:

חוקי בני אדם נוצרים מתוך החיים. כנראה בהנהגת המדינות השונות, שבכל אחת מהן יש בית מחוקקים בו נוצרים ומאושרים חוקי המדינה, בהתאם לטוב ביותר עבור כלל תושביה ובהתאם לתנאי החיים בה.

אך ישנם חוקים שיוצרים חיים. חוקים אלו לא נלקחו מתוך ניסיון החיים ומתוך הבנת בני אדם את הדרך הטובה להסתדר בחיים, אלא להיפך: חוקים אלה יוצרים את החיים. וזוהי תורת ה', שהיא החוק האלקי שיוצר חיים.

החוקים שהחיים יוצרים – משתנים לפי ההנהגה והמצבים של החיים; אבל תורת אמת היוצרת את החיים, היא נצחית ואינה משתנה לעולם.

עד כאן תוכן הדברים שנדפסו בספר המאמרים קונטרסים ח"א קיד, ב.

יסוד החוקה

דברים קצרים אלה, פותחים בפנינו נקודות למחשבה אודות ההבדל המהותי בין החוקים האזרחיים לחוקי התורה.

החוקים האזרחיים נוצרים על-ידי הבנת השכל האנושי המוגבל את החיים. לכן, בחקיקת חוקים אלה, ייתכנו ויכוחים בין בעלי השקפות עולם שונות, ובין בעלי אינטרסים שונים מבני המדינה.

זה מושך לכאן ומנסה להשליט את השקפת עולמו ומאווייו, וזה מושך לכאן ומנסה בטיעונו להשליט את שאיפותיו; לפעמים שיטה זו גוברת ולפעמים אידיאולוגיה זו גוברת; לעיתים האינטרס של קבוצה אחת מצליח ולעיתים האינטרס של קבוצה אחרת. זאת מלבד השינויים המתרחשים מדור לדור ומתקופה לתקופה במציאות ובצורכי העם.

יתירה מזו: חוקים ושיטות הבנויים על יסוד הבנתו של השכל האנושי, להיותם נעדרים יסוד איתן, אמיתי ויציב, יכולים להפוך חושך לאור ואור לחושך; טיעונים שונים ומשונים יכולים להראות את הרע כדבר טוב ורצוי, ואת הטוב כמאוס ומגונה.

שונה מכך היא חוקת התורה. חוקה זו, הן חלקה שבין אדם למקום והן חלקה שבין אדם לחבירו, הן דיניה שאינם מובנים לנו והן דיניה הנתפסים אצלנו כהגיוניים, מיוסדת על היסוד המוצק של "אנכי ה'

שו"ת בדיני אמירת תחנון

מאת הרב ברוך בליזינסקי שליט"א
מורה צדק בבית ההוראה

אבל אם החתן נוכח בשעה בה חל חיוב אמירת תחנון ובפועל פטר את הציבור מאמירתו, הרי כבר הורגשה בציבור זה שמחת החתן בפועל, והיא נמשכת גם על היחיד המאריך בתפילתו לאחר סיום תפילת הציבור.⁹

שאלה: כאשר חתן בשבעת ימי המשתה מתפלל בבית כנסת, האם אין אומרים תחנון בכל החדרים באותו בית-כנסת, או רק היכן שמתפלל?

תשובה: בכל החדרים הפתוחים לבית כנסת, כחדר הכניסה ועזרת הנשים, לא אומרים בהם תחנון.

אולם חדרים נוספים שיש בהם ארון קודש ותיבה, נחשבים כבית כנסת אחר ואומרים בהם תחנון כרגיל. ויש הנוהגים גם אז שלא לומר תחנון.

נימוקי התשובה:

בכל תפילה שמתפלל החתן או בעל ברית עם הציבור או ביום שנערכת בו ברית מילה בבית הכנסת – אין אומרים תחנון בתפילה זו¹⁰. בבית הכנסת שנערכים בו כמה מניינים במקומות שונים, יש מי שכתב שאלו המתפללים בחדרים השונים, אפילו בעזרת הנשים, הסמוכה ונראית לבית הכנסת, יאמרו תחנון, שאינם שייכים לבעלי השמחה¹¹.

אולם הסכמת הפוסקים האחרונים היא, שבחדרים הסמוכים ונראים לבית הכנסת לא יאמרו תחנון בכל המניינים. אולם אם יש בהם ארון קודש ותיבה

9. ולפי זה אין להוכיח מדברי הט"ז שגם אם יצא החתן קודם תחנון פוטר הוא את הציבור מלאומרו, כפי שכתבו באשי ישראל ובתפילה כהלכתה שם. וראה גם קובץ בית אהרן וישראל שם ובקובץ יען שמואל שם.

10. ראה מועד קטן ז, ב. כתובות ה, ב. רמב"ם הלכות אבל פרק א הלכה א. טוש"ע או"ח סימן קלא סעיף ד.

11. ראה ברכי יוסף סימן קלא ס"ק ד ובשו"ר ברכה שם ס"ק ד. והסכימו עמו להלכה בשלמי ציבור עמוד קנב. שו"ת חסד לאברהם סימן ב ובמנחת אהרן עמוד קנז.

ויאמרוהו הציבור¹². אולם בנידון השאלה, באדם שהתפלל עם ציבור שהיה ביניהם חתן, ותפילתו נמשכה לאחר סיום תפילת הציבור, נראה שלדברי הכל פטור מלומר תחנון. שכיון שהתפלל עם הציבור ששמחו בשמחת החתן ובפועל לא אמרו תחנון – נמשכת שמחה זו על המתפלל גם כאשר הוא ממשיך את תפילתו לבדו¹³.

ואף על פי שנתפשט המנהג שכאשר יצא החתן לפני תחנון הציבור אומרים תחנון ואין אנו ממשיכים בשמחת החתן – זהו מאחר שהפטור מתחנון הוא רק כאשר החתן נמצא עמו בפועל בשעת אמירתו ובאותה השעה שמחים אנו בשמחתו ולא אומרים התחנון בפניו, וכשאנו נמצא לפנינו באותה השעה שמחה זו אינה קיימת¹⁴;

הזקן שם סעיף ו, שאם רוצים שלא לומר תחנון על החתן להימנע מלהיכנס כלל לבית הכנסת.

6. ראה הנישואין כהלכתם פרק טו סעיף לה ובהמצויין שם. נטעי גבריאל שם סעיף ח.

אודות מנהג חב"ד בזה – ראה לעיל בסוף הערה הקודמת. וראה עדות הרב יהודה לייב גרונר ז"ל, שבהיותו חתן הורה לו הרבי לצאת קודם אמירת תחנון של סליחות על מנת לאפשר לציבור לאומרו (התקשרות גליון תרצט עמוד 18 הערה 10).

וכן הורה הרב שמואל לויטין ז"ל, שכוונת הרבי, שכאשר החתן לא התפלל עם הציבור ורק נוכח בעת התפילה, שמחמת הספק בזה, יש לחתן לצאת קודם תחנון (לפי יומני השוהים במחיצת הרבי). וראה גם שולחן ערוך הקצר פרק לד סעיף ט ובהתקשרות גליון תקכא עמוד 14.

אבל ראה שם בגליון תקכה עמוד 16 ובגליון תרלג עמוד 16, שבשנים מאוחרות יותר, כאשר התפלל הרבי לפני העמוד, לא אמר תחנון גם כשהחתן לא התפלל עם הציבור. וכנראה שזו "משנה אחרונה".

7. ראה בלקט הקמח החדש סימן קלא ס"ק לב. והוא לפי המבואר בט"ז שם ובמשנה ברורה שם ס"ק כא.

8. ראה בספר הלכה רווחת (להרב בן ציון אלקלעי ז"ל), הובא בקובץ יען שמואל חלק ז סימן כז (עמוד שכח).

וכן מתואר ביומני השוהים במחיצת הרבי, שרק לפני חזרת הש"ן היה בודק אם החתן נמצא.

שאלה: אדם שבמנין בו הוא התפלל היה חתן, אך תפילתו נמשכה לאחר סיום תפילת הציבור. האם עליו לומר תחנון?

תשובה: אינו צריך לומר תחנון, מפני שהוא נגרר אחר הציבור השמח בשמחת החתן.

נימוקי התשובה:

בכל תפילה שהחתן מתפלל עם הציבור אין אומרים תחנון¹, אולם כאשר החתן נאלץ לצאת מבית הכנסת קודם אמירת תחנון, נחלקו הדעות האם צריך הציבור לומר תחנון:

יש אומרים שכיון שהחתן לא נוכח בפועל אינם נפטרים מאמירת תחנון²; ויש אומרים, שכיון שהתפילה היתה מתוך שמחת החתן, הרי אף לאחר שיצא החתן נמשכת שמחה זו ופוטרת מאמירת תחנון³.

אך נתפשט המנהג, שבאם הציבור רוצה לומר תחנון או כאשר החתן היה בבית הכנסת אבל לא התפלל עם הציבור, שיש ספק אם פוטרם מאמירת תחנון⁴, יכולים לומר לו שיצא קודם תחנון⁵

1. ראה טוש"ע או"ח סימן קלא סעיף ד ונושאי כליהם. שולחן ערוך אדמו"ר הזקן שם סעיפים הו.

2. ראה שו"ת הרדב"ז חלק א סימן קעט. שו"ת תרומת הדשן כתובים סימן פ. מגן אברהם סימן קלא ס"ק יב.

3. ראה שו"ת הלכות קטנות סימן כא. אבל שם הוא רק כקושיא על פסק תרומת הדשן הנ"ל. סידור בית יעקב, דיני נפילת אפים אות יט. שו"ת רבבות אפרים חלק ה או"ח סימן פ. שו"ת ויצבור יוסף חלק ג סימן כא. וכן הובאה דעה זו באשי ישראל פרק כה סעיף כב ובתפילה כהלכתה פט"ו סי"ב.

4. ראה הדיון בזה בפסקי תשובות סימן קלא אות יח ובנטעי גבריאל הלכות נישואין, פרק סג סעיף ה ובהערות שם. ולענין מנהג חב"ד בזה – ראה להלן הערה 6.

5. והיינו קודם ברכת "שים שלום". ואין צריך לצאת קודם לזה, כסתימת הרדב"ז שם ורוב הפוסקים, כמבואר בפסקי תשובות שם הערה 113. אבל ראה דברי הט"ז שם ס"ק י ועד"ז לשון אדמו"ר

ומשתחוים" ירצע וישתחוה עמהם.

נימוקי התשובה:

הפסוקים הנאמרים בעת נפילת אפים מהווים המשך לתפילת שמונה עשרה²⁰, ודינם לענין הפסק הוא כדין קריאת שמע וברכותיה²¹, שניתן להפסיק בהם רק לצורך עניית אמן על קדיש, ולעניית קדושה וברכו²². מטעם זה, יש מקום להחמיר שלא להפסיק אז לעניית אמן על שאר ברכות.

אך למעשה פסקו רבים²³ כי ניתן גם לענות אמן על שאר ברכות, מאחר שבפועל פסוקים אלה נאמרים לאחר סיום תפילת שמונה עשרה. אולם אין לתפילת שמונה עשרה "ברוך הוא וברוך שמו" יש שהחמירו שלא לענות, כיון שאינה חובה כמו עניית אמן.

וכיון שאמירת "עלינו לשבח" עם הציבור אינה חובה הלכתית, אלא מצד דרך ארץ, שלא יראה כאילו אינו משבח את הקב"ה יחד עם הציבור²⁴ – אין להפסיק ולאומרה בעת נפילת אפים²⁵. אך כאשר יגיע הציבור למילים "ואנחנו כורעים ומשתחוים" עליו להשתחוות עמהם²⁶.

אך יש שכתבו, שבזמננו שהתקבצו בכל מקום אנשים מעדות ומנהגים שונים, ושינויי הנוסחאות ידועים לכל, אין להקפיד על כך, ויכול להמשיך ולנהוג כמנהגו אף עם בבית הכנסת שבו מתפלל עתה נוהגים אחרת.

אבל לכתחילה יש להשתדל לעשות זאת בצנעה וללא התבלטות מיותרת¹⁷. וודאי שאם עובר לפני התיבה ינהג כמנהג המקום¹⁸.

ויש להעיר, שעל-אף שלדעת רבותינו נשיאינו¹⁹ לא שייך בכגון זה האיסור של "לא תתגודדו", מכל מקום, כל שינוי בתפילה יש לעשותו בלי בליטות הנראות לרבים, כדי שלא ליצור מחלוקת ח"ו, וגדול השלום.

שאלה: אדם שהאריך בתפילת שמונה עשרה ובשעה שהתחיל בנפילת אפים כבר הגיעו הציבור לתפילת "עלינו לשבח". האם עליו להפסיק ולאומרה יחד עמהם?

תשובה: אין להפסיק באמצע נפילת אפים לאמירת תפילת "עלינו לשבח" עם הציבור, אך במילים "ואנחנו כורעים

נפרדים נחשבים כבית הכנסת אחר ואינם נגררים אחר המנין בו מתפלל החתן ובעל הברית ואומרים בו תחנון¹². המניינים האחרים אינם אומרים תחנון למרות שהחתן אינו מתפלל אלא במנין אחד, משום שלענין זה לכל הדעות מצטרפים המניינים יחד ונגררים אחר המנין שבו מתפלל החתן¹³.

שאלה: המתפלל בבית כנסת שנוהגים בו אחרת ממנהגו לענין אמירת תחנון, האם צריך לנהוג כמותם?

תשובה: יכול לנהוג כמנהגו, אך יעשה כן בצנעה בלי להתבלט.

נימוקי התשובה:

ככלל, אין לאדם לשנות ממנהגי המקום, כמו שנאמר¹⁴ "ולא תתגודדו", ודרשו חכמים¹⁵: "אל תעשו אגודות אגודות". והיינו שאין לנהוג במקום אחד בשני מנהגים סותרים, אלא יהיה מנהג אחד לכולם. ולדעת רבים מהפוסקים הוא הדין לענין אמירת תחנון, שלא יהיו בבית כנסת אחד חלק אומרים תחנון וחלק שאינם אומרים אותו. ועל כן, המתפלל בבית כנסת שנוהגים בו אחרת ממנו לענין אמירת תחנון, יש לו לנהוג כמותם¹⁶.

12. ראה כף החיים סימן קלא ס"ק עו. משנה ברורה שם ס"ק כד. שו"ת יביע אומר חלק ג או"ח סימן יא אות ה. וראה גם הלכה ברורה סימן קלא סעיף ו בהערות שם. פסקי תשובות שם הע' 109.

13. ראה אשל אברהם (בוטשאטש) סימן קלא. וראה שולחן ערוך אדמו"ר הזקן שם סעיף ג. ולענין אם חתן שאינו מתפלל כלל עם הציבור אלא רק נמצא בבית הכנסת בשעת התפילה אם פוטר מאמירת תחנון – ראה לעיל בנימוקים לתשובה הקודמת ובהצויין שם.

14. דברים יד, א.

15. ראה ספרי על הפסוק, יבמות יד, א.

16. ראה כף החיים או"ח סימן קלא ס"ק לט ובהמצויין שם. שו"ת אגרות משה או"ח חלק ד

20. ראה בית יוסף או"ח סימן קלא.
21. ראה מטה יהודה סימן קלא ס"ק א. לפי דברי הרמ"א ובסימן סו סעיף ג. והביאנו להלכה כמה מהאחרונים – ראה כף החיים סימן קלא ס"ק ב ובילקוט יוסף שם סעיף ג ובהמצויין שם.
22. ראה שולחן ערוך סימן סו סעיף ג. שולחן ערוך אדמו"ר הזקן שם סעיף ד.
23. ראה אליה רבה שם ס"ק ו. פרי מגדים סימן קלא, משבצות זהב ס"ק א. שערי תשובה סימן סו ס"ק א. משנה ברורה שם ס"ק כב ובסימן קלא ס"ק א ובילקוט יוסף שם.
24. ראה מחצית השקל סימן סה ס"ק ג. וראה גם שולחן ערוך אדמו"ר הזקן סימן סה סעיף ב.
25. ראה בהרחבה בשו"ת קנה בשם חלק ב, או"ח סימן ח ובפסקי תשובות סימן קלא ס"ק ב.
26. ראה של"ה עניני תפילה, נפסק בשולחן ערוך אדמו"ר הזקן סימן קט סעיף ב.

סימן ד. שו"ת באר משה חלק ז סימן רח. שו"ת אור לציון חלק ב, דיני נפילת אפים פרק ט. שו"ת אז נדברו חלק ה סימן כו. שו"ת תשובות והנהגות חלק א סימן קיד. ועוד.
17. ראה שערי הלכה ומנהג או"ח סימן עח וזכפי שפירשו בהערה לספר נתיבים בשדה השליחות פרק א סעיף יג הערה 25. ודלא כדעת מחבר הספר [שם]. ספר אשי ישראל פרק כה הערה כא בשם הגרש"ז אורבך ז"ל. שו"ת קנין תורה בהלכה חלק ב סימן יח. שו"ת משנה הלכות חלק ח סימן כט וחלק יא סימן צט. ועוד.
18. ראה שו"ת אבני נזר סימן כט. לכללות התשובה ראה בהרחבה פסקי תשובות סימן קלא אות ח ובהמצויין שם. נתיבים בשדה השליחות שם ובסעיפים שלאחרי זה ובהערות.
19. ראה פסקי דינים לאדמו"ר הצמח צדק או"ח סי' רלו. שולחן מנחם חלק א סימן נג.

האם מותר לעיין בטלפון בין תפילת לחש לחזרת הש"ץ?

שאלה: שליח ציבור שסיים תפילת לחש ורואה שעדיין אין תשעה עונים. האם מותר לו בזמן ההמתנה לומר תהילים או ללמוד תורה? ומה לגבי שיחת חולין קצרה? ומה עם התכתבות בטלפון? ומה הדין בנוגע לאנשים מהציבור הממתנים לחזרת הש"ץ?

תשובה: ישנו הבדל בין הש"ץ לציבור בעניין זה:

בנוגע לשליח ציבור, כתב אדמו"ר הזקן ש"בין תפילת הלחש לתפילה שבקול" אסור לו להפסיק ולעסוק בדברי חולין שאינם "עניני התפילה וצרכיה". ואיסור זה הוא "עד אחר נפילת אפים".

לכן אין לש"ץ לעסוק כלל בענייני חולין בין תפילת לחש לחזרת הש"ץ בקול, ואין לו להסיח דעתו מהתפילה באמצעות התכתבות בטלפון, או כל דבר אחר שאינו מ"עניני התפילה וצרכיה", אפילו בלא דיבור. אך מותר לו בעת ההמתנה לחזרת הש"ץ לענות "אמן", להשלים משניות הנדרשות לו לצרכי הקדישים שאחר תפילה, או לומר תהילים וכדומה שהם בכלל "עניני התפילה וצרכיה".

ומלשון אדמו"ר הזקן האמורה ("עניני התפילה וצרכיה") משמע, שאין לו אף ללמוד תורה בנושאים שאינם שייכים לתפילה בין תפילת לחש לחזרת הש"ץ³. אך עיון בעניין בחסידות שיש לו שייכות לעניינה של התפילה - "דע לפני מי אתה עומד" - ניתן להתיר⁴.

אמנם אדם מהציבור שממתין לחזרת הש"ץ, יכול ללמוד תורה בשעה זו, ואדרבה, מוטב לעשות כן מלהמתין בבטלה⁵; וכן יכול להפסיק לכל "עניני התפילה וצרכיה". אך אסור להשיח שיחה בדברי חולין, אלא אם כן מדובר ב"שיחה מועטת" שנדרשת בדחיפות בשעה זו. כמו כן אין "להתעסק בדברים אחרים" של חולין בשעה זו.

[דינו של הש"ץ חמור יותר מכמה טעמים: חזרת התפילה בקול ע"י הש"ץ, כמו גם אמירת קדיש "תתקבל" על-ידו, היא המשך ישיר ממש לתפילת לחש וע"כ אין להפסיק ביניהם, אלא אם כן מדובר "בעניני התפילה וצרכיה"⁶. ולפי זה, האיסור קיים בכל התפילות, כולל תפילת מעריב כאשר הש"ץ ממתין לאמירת קדיש "תתקבל";

בנוסף, יש אומרים שדין סמיכות גאולה לתפלה שייך גם ביחס לחזרת הש"ץ, ועל כן אין לו להפסיק כלל⁷].

ועל-פי קבלה אסור להפסיק כלל, בין ש"ץ ובין אדם מהציבור. ומובא בשם גורי האריז"ל ש"חטא גמור לדבר בין לחש לחזרה"⁸.

הורים צריכים לעקוב אחרי קשרי החברות של ילדיהם?

שאלה: כאשר הילד רוצה ללכת לבקר בבית חבר שאין לנו ידיעה ברורה אודות רמת ההקפדה של משפחתו בנושא סינון התכנים שניתן לראותם במחשב הביתי. ההורים חוששים לאפשר זאת לילד ומונעים זאת ממנו, אך זה גורם למתח וכעס אצל הילד. האם ההורים נוהגים נכון?

תשובה: לשאלה זו יש היבט הלכתי אבל גם היבט חינוכי.

מבחינה הלכתית - חובת ההורים היא לדאוג לחינוך ילדיהם, ובכלל זאת מה שציוו חז"ל לשמור מרחק מהתחברות עם אנשים שהשפעתם עלולה להיות שלילית מבחינה רוחנית⁹.

וכבר כתב הרמב"ם¹⁰: "כל מי שאינו מקפיד על בניו ובני ביתו ופוקד דרכיהם תמיד עד שידע שהם שלמים בלא חטא ועוון, הרי זה חוטא, שנאמר: וידעת כי שלום אהלך ופקדת נורך ולא תחטא".

ועל כן ברור שנכון הדבר שההורים עוקבים אחרי קשרי החברות של ילדיהם ופועלים כדי למנוע ביקור של הילד בבתי שבהם הוא עלול להיחשף לתכנים או למראות שאינם מתאימים לחינוך היהודי והחסידי שהילד מקבל בביתו.

אמנם מבחינה חינוכית, הדרך הנכונה בדרך כלל לפעול בנושאים אלו, היא בעמידה תקיפה על העקרונות החינוכיים והרוחניים של הבית שנקבעו על-ידי ההורים, אך דבר זה צריך להיות בנעימות ובמאור פנים.

ויש לשוחח עם הילדים ב"גובה עיניים" ולהסביר להם לפי רמת השגתם את החשיבות של הזהירות מההיחשפות לתכנים שאינם ראויים, כציווי התורה לכל אדם, איש ואשה מבוגרים וצעירים: "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם", וזאת מחמת טבע האדם הנגרר ונסחף אחר מראה עיניו, אף אם בדעתו וברצונו הוא אינו חפץ בהיסחפות זו, כיוון שמדובר בדבר המנוגד להשקפת-עולמו.

ועל-אחת-כמה-וכמה כאשר מדובר אודות צעירים.

ועיקר הדגש צריך להיות בחיזוק השייכות והחיבור הרגשי של הילדים לענייני קדושה לפי ערכם, והעצמת תחושת ה"ויגבה ליבו בדרכי ה'" בחינוך החסידי שבו הם זכוכ.

1. שוע"ר סי' קיא ס"ג.

2. וכ"כ בלקט הקמח החדש (קיא, ס"ק ה) דהוי כמו תפילה. ודלא כמ"ש באשי ישראל (פכ"ד הערה כז וקנג שיש להסתפק בזה).

3. ולעיין בדברי תורה במחשבה - מותר. ראה פסקי תשובות סי' ככג, ס"ק ו.

4. ראה שולחן מנחם או"ח סי' סט עמ' רטו - לעניין ההיתר לעיין בדא"ח בין ישתבח ליוצר.

5. ראה לקט הקמח החדש שם.

6. עי' משנ"ב ככג, יח. וראה גם משנ"ב סי' קיא ס"ק י (בשם הפרמ"ג).

7. היעב"ץ בשו"ת מור וקציעה סי' קיא. ועוד.

8. ראה כף החיים סי' קכד ס"ק א. וראה גם בסי' נג ס"ק טז.

9. כמבואר במשנה אבות ב, יד.

10. הל' סוטה פ"ד הי"ט.

האם מותר ליטול כליה מגופו של אדם מוגבל בשכלו?

מאת הגאון הרב אשר זעליג וייס שליט"א*
גאב"ד דרכי הוראה, ירושלים עיה"ק תובב"א

דבר הראוי ובגדר מצווה, הרי יש לדון להתיר זאת או משום דין זכין לאדם שלא בפניו או מדין אפוטרופוס.

האם אמרינן "זכין" כאשר יש צערא דגופא?

ג. ותחילה נעיין האם יש מקום בכהאי גוונא לומר ניחא ליה לאיניש לעשות מצוה בגופו ולהתיר זאת מדין זכין לאדם שלא בפניו.

ונראה, שאין מקום ליטול כליה מן הבן משום דין "זכין", ומשני טעמים:

א) כיון שאין בזה חיוב ממש אלא מצוה בעלמא ויש בזה איזשהו סכנה רחוקה וצערא דגופא - אין בזה דין זכין לאדם שלא בפניו. שהרי כדי לומר "זכין" צריך שתהיה זו זכיה גמורה, וכאשר מדובר על זכות שיש בה גם צד חובה לא אמרינן כן. כמבואר ברשב"א⁷, שבדבר שאינו זכות מצד עצמו לא מהני גילוי דעת לשוויה זכות.

(ובפרט בבחור כזה שלעיתים הוא בגדר שפטור מן המצות, ובזה בודאי לא מסתבר לגרום לו סבל וסכנה משום מצוה שאינו מחוייב בה).

ב) כבר חידשו גדולי האחרונים, שדין "זכין" נאמר רק במה שיש בו מעין זכיית ממון וריבוי למי שזוכין לו, ולא במה שלוקחין ממנו וממעטין נכסיו.

ובמרכבת המשנה⁸ ובשו"ת עמק יהושע⁹ הפליגו לחדש דלא אמרו אלא "זכין לאדם" ולא אמרו "זכין מאדם", ולא מהני דין זה לזכות בשל אדם ולהוציא מידו אף אם יש בזה זכות גמורה¹⁰.

ולדבריהם, לכאורה פשוט דלא מהני דין זכין לאדם שלא בפניו להוציא איבר מגופו, אף אם מניחים אנו שיש בכך זכות גמורה עבורו.

האב אפוטרופוס על בנו

ד. אמנם נראה, שמטעם אחר יש להתיר להוציא כליה מן הבן ולהציל את האב,

יש בזה ספק של סכנה גדולה, הרי אף שחבירו ודאי מסתכן והוא ספק, מכל מקום אינו חייב בזה; אבל אם אין סיכון גמור לאדם המציל, אף דמכל מקום יש כאן ספק מסוים של סכנה - הרי מדת חסידות.

ובתשובה אחרת⁴ כתב, דכאשר אינו מסתכן כלל חייב להציל; ולא זו בלבד אלא אפילו יש בו קצת ספק סכנה, גם כן חייב להציל. הרי לנו דבקצת ספק סכנה חייב להציל.

ודרך זונראית עיקר בעיני. כימלבד שהיא מיישבת ומאחדת את דברי הפוסקים והראיות שהביאו מסוגיות שונות, ומלבד שהיא נסמכת מדברי הרדב"ז, היא גם מתיישבת על הלב ביישוב גמור ובסברא כמובן לכל ישר דעת.

ועל כן, בנוגע לתרומת כליה (ועל דרך זה מח עצם), לולי דמסתפינא מחבראי היה לבי נוטה שהיום הוא כמו חיוב גמור. שהרי כל המחקרים מוכיחים שהסכנה לתורם קטנה מאוד וכמעט זניחה, ומאידך הסיכוי להציל גדולה מאוד. ובוודאי דהוי מדת חסידות, וכן ראוי לנהוג וראוי לעודד הנהגה זו.

עד כאן בנוגע לעצם עניין תרומת איברים שאין בנטילתם כמעט סיכון.

החלטה חשובה - מגיל עשרים ומעלה

ב. והנה, במקום אחר כתבתי⁵, שכשם שתיקנו חז"ל⁶ שאדם יוכל למכור נחלת אבותיו רק מגיל עשרים ומעלה, כך יש לנהוג לעניין תרומת איבר, שהחלטה חשובה כזו תתקבל אצל האדם לאחר היותו בן עשרים. שהרי בירושת אבותיו תיקנו כך מפני חשיבותה של החלטה, אם כן ק"ו בתרומת איבר שאין לו תמורה ואין לך החלטה משמעותית כזו.

אמנם נראה לומר, שכל זה אינו אלא במצב שצריכים אנו את דעתו של התורם, אולם במקרה שאין צורך עקרוני בזה כדלהלן, אם כן אין בזה הבדל בין מי שיש לו דעת למי שאין לו דעת.

ונקודת הדברים היא: כיוון שמדובר על

נשאלתי: מה הדין במקרה שאדם זקוק באופן דחוף לצורך הצלת חייו להשתלת כליה, ונמצאת כליה מתאימה רק אצל בנו, שהוא אדם מוגבל בשכלו. האם מותר ליטול מבן זה את הכליה למען הצלת אביו?

תשובה: מדובר בשאלה מן החמורות. מצד אחד עוסקים אנו בדיני הצלת נפשות, אך מצד שני מדובר אודות נטילת אבר חיוני מגופו של אדם ללא שיש בידו את הכלים השכליים להחליט על כך מתוך דעה ורצון גמורים.

ומכל מקום, לענ"ד אם אין תורם אחר ראוי וחיוני של האב בסכנה - מותר ליטול את הכליה מגופו של הבן באמצעות ניתוח, כל עוד הבן מביע את הסכמתו לכך.

קרוב לחיוב גמור

א. ליתר ביאור:

לפני שניגש לפרט ולנמק את המענה לשאלה מסוימת זו, יש להקדים ולהתייחס לנידון הכללי של תרומת כליות, שעסקו בזה כמה מגדולי ישראל ויש בזה כו"כ פרטים ושיטות¹, אך באופן כללי יש לומר בזה כך:

כאשר מדובר במצב שהסכנה למציל זניחה ביותר והצלתו של המסוכן קרובה לודאי, קרוב הדבר שחיוב גמור הוא, ועל כגון זה נאמר שומר מצוה לא ידע דבר רע.

ודבר זה ניתן ללמוד מדברי רבינו הרדב"ז, שמצינו בספרו שתי תשובות בענין זה.

תשובה אחת² היא מענה על מה שנשאל אודות הכתוב בספר אחד³, דאדם חייב להניח שיקטעו לו איבר אחד כדי להציל חבירו מן המיתה ע"ש. הרדב"ז דחה דבריו בסברות רבות, ומכלל דבריו שם נראה, דתלוי במידת הסכנה: אם

1. ראה בעניין זה בהרחבה במנחת אשר ח"ג סימן ככ"ד.
2. בח"ג סימן תרכז (אלף נב).
3. כוונתו היא למבואר בפסקי הריקאנטי סימן תע.
4. בח"ה סימן ריח אלף תקפ"ב.
5. ראה שו"ת מנחת אשר ח"א סימן קיט.
6. גיטין סה, א. ב"ב קנו, א.

* מוגש בזה מאמר מיוחד המעובד עליפי דברים שכתבתי בעניין תרומת כליה, לכבוד הגיליון המפואר דבית ההוראה כפר חב"ד. ויהי רצון מהש"ת שיצליחו תמיד בכל מעשיהם, אכ"ר.

7. נדרים לו, ב.
8. גירושין פ"ו ה"ג.
9. סימן כא.
10. ועייני גם כן בקצות החושן סימן רמג ס"ק ח. והארכתי בזה במנחת אשר, קידושין סימן מה, ובמנחת אשר במדבר סימן מ.

והוא מדין הכללי של אפוטרופוס שיש לו לדאוג לצרכי האדם שאין בידו לדאוג לעצמו, כגון חרש, שוטה וקטן.

ובמשנה בגיטין¹¹ מצינו שני סוגי אפוטרופוס: מינהו בית דין, או מינהו אבי היתומים לפני מותו. הרי לן שיש לאב כח וסמכות למנות אפוטרופוס. ויש ללמוד מזה בקל-וחומר, שיש סמכות לאב עצמו להיות אפוטרופוס לבניו.

ונראה ברור, דיסוד הלכה זו השתיתו חז"ל על טבע העולם שהאב הוא זה שדואג ליוצאי חלציו בניו ובנותיו. ובאין בית דין למנות אפוטרופוס – דין האב כאפוטרופוס על צרכי בניו או למנות להם.

ויש לאפוטרופוס למכור ולקנות לבנות ולהרוס ולעשות כל דבר בנכסי היתומים כפי מה שנראה בעיניו טובת היתומים, כמבואר בגמ' שם, ברמב"ם¹² ובשו"ע¹³.

ובשאלה הקשה שרובצת לפתחנו נראה, שכיון שבן זה סמוך על שולחן אביו לכל צרכיו, בין בגוף ובין בנפש בין בגשמיות ובין ברוחניות והוא זה שנושא אותו בחיקו כל השנים כאשר ישא האומן את היונק, ואם ח"ו ימות האב לא יהיה מי שידאג לצרכיו ויאבד ממנו משען ומשענת וברוך הטבע יהיו חיי קשים מנשוא ואומלל יהיה כל ימיו – ודאי מסתבר שיש לעשות כל דבר לטובתו ולצרכיו, וניחא ליה שינתחווהו תוך סיכון מועט ביותר ויחלים בעזרה"ת במהרה, ויזכה אביו לרפואה ולגדלו ולחנכו ולרוממו לשנים טובות וארוכות.

ומצינו בגמ', ברמב"ם ובשו"ע שם, שאפוטרופוס רשאי להתלבש במלבושי כבוד מנכסי היתומים, כיון שזה לטובת היתומים. הרי שגם בטובה עקיפה וכדבר שגם האפוטרופוס נהנה ממנו, מכל מקום, זכותו לנהוג כן לטובת היתומים.

שורש דין אפוטרופוס

ה. והנה, יש לעיין בכל עיקר דין אפוטרופוס מה שורשו ומקורו. ובספר רב ברכות¹⁴ צידד דהוי תקנת חכמים. ולדבריו לכאורה לא מהני אלא בעניני ממון, ולא לגבי תרומת אבר וכדומה. וביותר נראה כן אם נניח ששורש הלכה זו משום הפקר ב"ד הפקר. וברמב"ן¹⁵ כתב דיסוד דין אפוטרופוס מדין זכין לאדם, וגם לפי זה מסתבר דעיקר הלכה זו הוא בדיני ממונות.

ואמנם בגמרא קידושין¹⁶ משמע, דהוי

בענין סמכותו של אפוטרופוס האם היא מוגבלת לתחום הממוני בלבד או שמא אף בענייני הגוף יש לו סמכות.

וכמבואר בשו"ת מהרשד"ם¹⁹ בנוגע לראובן שמת והניח אשה מינקת את בתו הקטנה, ומינה לפני מותו את שמעון אחיו כאפוטרופוס, ולאחר זמן מה רצתה האלמנה לשוב אל עמה ואל מולדתה מקום מגורי אבותיה, ושמעון מתנגד לכך משום סכנת הדרך.

ונשאלה השאלה – למי הסמכות להחליט על מקום מגורי הבת?

וכתב המהרשד"ם, דאף דלכאורה הדין עמה, דהלא אמרו²⁰ דהבת אצל אמה, מכל מקום, בנידון דידן הדין עם שמעון, ופסק כן בעיקר משום סכנת הדרכים עי"ש. ויש לכאורה ללמוד מדבריו שאילולי סכנת הדרכים, שורת הדין היא לשלול מן האפוטרופוס את הסמכות להכתיב לאם היכן תגור עם בתה.

ועיין גם בשו"ת מהר"ם אלשיך²¹ שנשאל אם יש סמכות ביד אפוטרופוס להחליט שילד לא יהיה עם אמו. וכתב, שאם הילד אומר שרוצה הוא להיות עם אמו והוא בן שש שנים – אין שומעין ביד אפוטרופוס, דבמונא שליט אפוטרופא ולא בגופיה עי"ש.

ומדבריו משמע, שאין לאפוטרופוס סמכות אלא לענין דיני ממונות.

אך אין כל זה שייך לנידון דידן. שהרי כל הנידון בדבריהם הוא אודות אפוטרופוס שנתמנה ע"י ב"ד או ע"י אב, דסתמא דמילתא שלא נתמנה אלא לדאוג לרווחתם הכלכלית, ובודאי אין לו כוח וסמכות להחליט נגד תקנת חז"ל שבת תהיה אצל אמה; ואין זה שייך לנידון אודות עניני רפואה שבהכרח צריך להחליט לגביהם.

ונראה פשוט דזכות וגם חובה על האב או על בית דין להחליט לטובת הקטנים ורווחתם.

לשאל את בית הדין

ז. לאחר כל זאת נחזור לנידון שאלתנו:

כיון שאין לך נוגע בדבר גדול מזה שהאב הוא המחליט להוציא איבר מבנו לטובת עצמו, וידוע כמה הקפידו חז"ל בכל דבר שלא יהיו בכל החלטה ניגוד ענינים והשוחד יעוור עיני חכמים.

ועל כן יש להעמיד בית דין, או בית דין קבוע של הקהילה, לבדוק את המקרה מכל צדדי, ואם יגיעו למסקנה שאכן זה לטובת הבן – יש להתיר את תרומת הכליה.

דין תורה¹⁷. ולפי זה מסתבר, שיועיל בכל דבר שיש בו טובה ליתומים בכל צרכיהם. אף שעדיין יש מקום לטעון שלא ניתנה הלכה זו אלא בדיני ממונות.

אך באמת נלענ"ד דעיקר דין אפוטרופוס חידשו חז"ל מן הסברא ומן ההכרח ובפרט בדברים הנוגעים לצרכי חייו. והרי חזינן דדין האב כדין אפוטרופוס כמבואר לעיל, וע"כ עיקר הלכה זו השתיתו חז"ל על טבע העולם, דכאשר יש אדם שאינו מסוגל להחליט החלטות שיש בהם צורך חיוני – יש לזולתו להחליט בשבילו. דאם לא כן – אלה שאין בידם להחליט ימותו או יסבלו סבל נורא ומיותר רח"ל.

ולא נצרכו חכמים לתקן או ללמד אלא שחובה זו מוטלת על הבית דין, ועוד זאת למדו ותיקנו שגם בצרכי ממונו כן; אך נראה פשוט דכל שעסוקין אנו בצרכי קיומם ובריאותם של אלה הנצרכים לכך – דין תורה הוא שנוגד מן ההכרח ומן הסברא.

וכן כתב בחידושי החתם סופר¹⁸, דמן השמים מינו אב כאפוטרופוס על בנו עי"ש.

והרי מעשים בכל יום שאבות משפחה מחליטים לטפל בילדיהם בעניני הרפואה אף כמה שאין בו דין פקוח נפש ממש, ועל כרחך דסברא ברורה ופשוטה היא דתחת בנין יהיו אבותיך ואבות עומדים במקום בניהם לסעדם ולחזקם בכל הנצרך והחיוני לצרכי חייהם.

זכות וחובת האב לילדיו

ו. על כן נראה, שגם בנידון דידן, כיון שאין מי שידאג לצרכיו של איש זה המוגבל בשכלו, חובה זו מוטלת על האב.

ואמנם ידעתי שיש מגדולי הפוסקים שדנו

19. אהע"ז סי' קכג.

20. כתובות קב. ב.

21. סימן לח.

17. וכ"כ הריטב"א בגיטין נב, א ד"ה מתני'. וכ"כ

בנקודת הכסף יו"ד סימן שה ט"ז ס"ק יא.

18. כתובות יא, א ד"ה דניחא.

11. נב, א.

12. פ"א מנחלות.

13. חו"מ סימן רצ ס"ז.

14. מערכת האל"ף ד"ה נשאר לנו.

15. גיטין נב, א.

16. מב, א.

דיני מזוזה

מהי מזוזה מהודרת? מהו הגודל הרצוי למזוזה? מהם הדינים השייכים לבית-מזוזה? ומהו מנהג אנ"ש בעניין כיסוי המזוזה? • פרטי דינים הנוגעים לקביעת המזוזה בתכלית ההידור

מאת הרב ישראל הלפרין שליט"א*
מו"צ ודיין בבית דין צדק כפר חב"ד

וכבר אכשור דרא, ובפרט בעשורים האחרונים, שרוב המזוזות המהודרות והנאות נכתבות על גודל 15 ס"מ ומעלה.⁸

ועל כן למעשה, ראוי להדר ולרכוש מזוזות בגודל זה. והמעלה בכך היא הן מחמת ההידור ביופי הכתב והן מחמת הדעות שהגדלות כשלעצמה מהווה הידור מצווה.

ואם יש לאדם מזוזה אחת גדולה ומהודרת יותר משאר המזוזות שלו, נכון לקובעה בפתח הדלת הראשית של ביתו. [אף שבדלת הראשית אין חיוב מזוזה יותר מפתחי החדרים האחרים שקיימים בהם הכללים המחייבים במזוזה, מכל מקום, יש יותר משום הידור מצוה כאשר קובע את המזוזה המהודרת בפתח הראשי שדרכו הכול נכנסים לבית, וניכר ההידור ונוי המצוה לכולם].

נרתיק המזוזה

לפני קביעת המזוזה, יש להניחה בתוך נרתיק שישמש כיסוי מגן על המזוזה, ולקובעה למשקוף כאשר היא נתונה בתוך נרתיק זה.

וכך נפסק בשו"ע: "בא לקבעה, יניחנה בשפופרת של קנה או של כל דבר ויקבענה במקומה"⁹.

8. בניגוד לעבר, שיר"ש רבים היו רוכשים מזוזות גם בגודל 10 ס"מ.

9. וראה בב"ח (בשם התוס'), שמטרת הנרתיק היא "כדי שלא תבלה (ובתוס' שלפנינו: "תכלה") מלחלוחית הכותל". ולפי פירש"י (שמעמידין המזוזה בזקופה ישרה), מטרת בית המזוזה כדי שלא תיפול המזוזה. עיי"ש.

ובט"ז (רפו, ה) מבואר: "נראה לי דאין לעשות שתהיה נראה בלי כיסוי כלל, דנמשך מזה עבירה דבכל פעם שממשמשי בה בכניסה ויציאה מוחק מעט משם שדיי עד שנמחק לגמרי אחר זמן רב כמו שאנו רואין ברוב בתים, אלא יכניס שם חתיכת זכוכית ממילא יהי השם נראה". ועליפי זה ישנו טעם נוסף לעשיית מגן למזוזה – כדי שלא ימחק ח"ו השם כאשר מניח ידו על המזוזה.

10. שו"ע יו"ד סי' רפט, א. ובמנחת יצחק (י, צה)

גודל המזוזה

יש הסוברים, שחלק מהידור המצוה הוא גם בהיות המזוזות גדולות. וכמה מגדולי ישראל דקדקו ובחרו במזוזות גדולות עבור פתחיהם.⁴

ויש מי שהביא ראייה לדבר מדברי המגן אברהם בהלכות חנוכה⁵ וז"ל: "אבל בנרות שעוה כשהם ארוכין] הם נאים יותר כמו בנרות יום הכיפורים ולולב ואתרוג וכיוצא בו, וכמדומה לי שכן כתב בכל בו". ולפי זה, גם במזוזה גדולה הנראית וניכרת יותר בפתח – הרי היא נאה ומהודרת יותר.

וכן משמע מדברי התוס', שיש הידור מצוה בזה שהמצוה נעשית בחפץ של מצוה גדול יותר.

אך יש שסברו שאין הדברים אמורים לגבי מזוזה, ולדבריהם אין הידור בעצם היות המזוזה גדולה⁷, אלא אם כן דבר זה מאפשר לכותבה בכתב נאה יותר.

והמציאות היא, שבימינו רוב המזוזות הקטנות מאוד אינן נכתבות בהידור ובכתב נאה כמו המזוזות הגדולות. זאת מפני שכתבת אותיות קטנות קשה יותר, וממילא קשה יותר להגיע לתוצאה של כתב יפה ומהודר במזוזות אלו.

[כמובן שכוונת הדברים היא באופן כללי ו"התורה על הרוכב תדבר", אף שבוודאי תיתכן מציאות של כתב קטן ויפה].

4. כך נהג ק"ז האדמו"ר מלעלוב הרה"ק רבי דוד צבי שלמה בידרמן זצוקלה"ה – ראה בסוף קונטרס דרכי דוד הכולל הנהגות הרה"ק מהרדצ"ש מלעלוב שנרשמו ע"י דודי הגאון הגדול רבי בנימין אדלר שליט"א, ראב"ד בד"ץ אגודת ישראל. הובא לדפוס ע"י ש"ב האדמו"ר מסאווראן שליט"א בספרו 'מחצבת'.

5. סי' תרע"ב, ס"ק ג.

6. בבא קמא דף ט, ב. ד"ה עד שלישי.

7. ראה מקצת העוסקים בסוגיא זו: שו"ת קנין תורה בהלכה ח"א סי' לא אות ד. בית ברוך (זילבר) על ספר חיי אדם, חלק כלל יא סימן קטז. דעת נוטה, מזוזה, הע' 76. הערות וביאורים (אהלי תורה) גלין תתנד עמ' 36.

התנאה לפניו במצוות

כאשר רוכשים מזוזה, על הקונה לדעת בידיעה ברורה שהמזוזה נכתבה כהלכה, עלידי סופר יר"ש הבקי בפרטי הלכות כתיבתה; בנוסף, יש לדעת שהאותיות נכתבו בצורת הכתב המיוחס לאדמו"ר להאריז"ל או כתב המיוחס לאדמו"ר הזקן, שהן צורת כתב המכוונים גם על-פי תורת הסוד.

בנוסף, יש לדעת שהמזוזה הוגהה היטב לאחר כתיבתה לוודא שהכול נכתב כראוי, ללא טעות או חסר ח"ו.

ובנוסף לכל זאת – ראוי מאוד שהמזוזה תהיה כתובה בכתב נאה, בדיו נאה ובקלף נאה. עניין זה נכלל בנאמר בתורה: "זה א-ל-י ואנוהו" ודרשו חז"ל: התנאה לפניו במצוות¹.

ומפעימים דברי השל"ה² אודות החשיבות המיוחדת בהידור במצוות מזוזה, וזו לשונו: "יהא זהיר וזריז לתקן במזוזות נאות... ובפרט מצוה קדושה כזו שבה יחוד הש"י וקבלת המצוות".

והוסיף וכתב השל"ה דבר חידוש, שכחלק מהידור ויופי המזוזה הוא גם יופי וניקיון השטח שסביב וסמוך למזוזה, ובלשונו הקדוש: "ולראות שתמיד יהיה נקי בארבע אמות למזוזה"³.

* מתוך ספר מקיף על הלכות והליכות קביעת מזוזה עפ"י הוראות ומנהגי רבותינו נשיאנו, העומד לצאת לאור בע"ה.

1. שבת, קלג, ב. וכן נפסק בשו"ע אדה"ז סי' כד, ג. "מצוה לעשות טלית נאה וציצית נאה וכן הדין כל המצוות צריך לעשותן בהידור בכל מה דאפשר שנאמר זה א-ל-י ואנוהו – התנאה לפניו במצוות". ובמסכת סופרים (פ"ג ה"ג): "חייב אדם לעשות ציצית נאים ומזוזות נאות וכו' בדיו נאה וקולמוס נאה ולברין נאים ובקלפים נאים וכו', שנאמר זה א-ל-י וגו' – עשה לפניו מצות נאות כדברי ר' ישמעאל" וכן הביא האו"ז בסי' תקנה בשם המכילתא.

2. של"ה, מס' חולין, נר מצוה, ד"ה ענין מזוזה.

3. עצם ענין הניקיון סמוך לפתח הבית נאמר כבר בזהר הקדוש (ח"ג דף רסד א), אך בשל"ה מבואר השיעור ארבע אמות.

לכתחילה יש לדקדק לקבוע המזווה בבית-מזווה שקוף, כדי שייראה שם ש-ד-י¹¹ לנכנס וליוצא¹². אמנם במקומות שיש חשש טינוף (כחדרים שבהם מחליפים חיתולי תינוקות), אין ראוי שהמזווה תהיה גלויה, ויש להשתמש בפתחים אלו בבית-מזווה שהמזווה אינה נראית דרכו¹³.

וכך יש לנהוג גם כאשר קובעים מזווה בבתיים שיתכן ויושבי הבית אינם לבושים בצניעות לע"ע¹⁴. אמנם בדלת הראשית, הנמצאת במקום שבו לא קיים כל כך חשש זה – ראוי לקבוע המזווה בבית-מזווה שקוף, כדי שיראו את השם.

ובמקומות שצריכים בית-מזווה אטום דווקא כאמור, אין להשתמש בבית-מזווה שכתוב עליו מבחוץ השם ש-ד-י, וגם הוא כתוב מלמעלה למטה, אות אחת אות¹⁵ – אין זה מועיל ואין להשתמש בו במקרים אלו. וכן אין להשתמש במצבים אלו בבית-מזווה שכתוב עליו חלק מפסוק וכיו"ב (ראה תמונה).

וכאשר משתמשים בבית-מזווה שאינו שקוף, נהוג לרשום עליו את האות "ש" מבחוץ. והסדר הנכון הוא שהש' תהיה מסומנת באמצע הבית מזווה, כדי שתהיה מכוונת (בערך) כנגד השם שעל המזווה שבפנים¹⁶.

בית-מזווה שאינו קשיח

כאמור לעיל, בשו"ע נפסק, שיש להניח את המזווה "בשפופרת של

ציין, שלפי פירוש המשניות לרמב"ם על המשנה בכלים (טו, ז), "בית המזווה" היינו נרתיק של עץ למזווה שקובעים בפתח.

11. נהוג לכתוב שם זה מאחורי המזווה. ראה שו"ע יו"ד (רפח, טו). ובדרכי משה (רפח, ג) כתב בשם הכל בו, שנרמז בו ראשי התיבות שיומר ד'ירת ישראל. ובנוסף המופיע בקבלה הראשי תיבות הוא: ש'ומר ד'לתות ישראל (ראה סידור האריז"ל כוונת מזווה. משנת חסידים מסכת מזווה פ"ג מ"ט). וראה לקוטי שיחות יט שיחה ה' לפרשת עקב, הערה 22, שמציין לשני הר"ת המרומזים בשם זה.

12. שו"ע יו"ד סרפ"ו, ס"ה. רמ"א סרפ"ח סט"ו. רמ"א שם מוזכר, שהיו נוקבים נקב בבית המזווה כנגד השם וכך היה השם נראה כלפי חוץ. אך כבר כתב הט"ז (הובא לעיל הערה 9) שאין לעשות שתהיה בלי כיסוי ממש, מחמת שעי"ה הנגיעה והמשמוש במזווה בכל פעם שנכנסים ויוצאים, גורמים למחיקת השם מעט מעט ח"ו. ולכן עדיף לעשות כיסוי זכוכית ויראה השם מבעדו.

13. שו"ע יו"ד סרפ"ו ס"ה.

14. ראה שו"ת עטרת פז (א, ב. יו"ד טו). וראה שו"ע אדה"ז סי' מ. ס"ה. וסי' עה ס"ח.

15. ראה מבית לוי הנ"ל עמ' תמ סעיף יח. ובנוסף יש בזה חשש מחיקה ח"ו של השם הקדוש, מרוב משמוש ונגיעה. וע"ד מ"ש לעיל הערה 9 מהט"ז. וע"כ גם במקומות שא"צ דוקא בית מזווה אטום, אין ראוי להשתמש בבית שכתוב עליו שם שלם אם הצבע יכול להימחק. ואפשר שיש להזהר מחשש זה בכל בית מזווה שרשום עליו ג' תיבות רצופות מפסוק. ואכמ"ל.

16. ראה לקו"ש חכ"ד ע' 374.

קנה או של כל דבר" ושפופרת זו יש לקבוע על משקוף הפתח.

משמעותם הפשוטה של הדברים היא, שבית המזווה הוא כלי בפני עצמו שמכניסים לתוכו את המזווה¹⁷. וכך פסקו האחרונים, שיש לעשות בית מזווה בפני עצמו מזכוכית או פלסטיק שבתוכו תוכנס המזווה.

ומכל מקום, מקובל באנ"ש חסידי חב"ד, שב"בית הרב" נהוג שהמזוזות נתונות בתוך מעטפת נייר או מעטפת ניילון עבה, ולא בבית מזווה קשיח¹⁸.

וכפי שניתן לראות הן בבית המדרש של הרבי ב 770 והן בדירתו הפרטית שהמזוזות עטופות בניילון פלסטיק

קשיח או נייר ואינן נתונות בבית מזווה¹⁹. ועל-פי זה מובן, שלדעת רבותינו נשיאנו אין חשש כלל להורדה מכבוד המזווה או ביטול גדר קביעות המזווה כאשר היא נקבעת באופן זה ואינה ניתנת בתוך נרתיק ממש²⁰.

כפועל רבים מאנ"ש משתמשים בבתי-מזווה קשיחים. ואולי נהוג זה השרש מחמת הצורך לכסות את המזווה

17. וכך משמע גם כן בפירוש הרמב"ם במשנה בכלים המובאת לעיל בהערה 10.

18. הרב יהושע דובראווסקי ז"ל באלגעמיינער זשורנאל (מעש"ק נשא, תשמ"ג), ונעתק ב"כרם חב"ד" 2 עמ' 85. וראה גם בספר מקדש מלך (ח"ב עמ' 439) ובנתיבים בשדה השליחות (א, עמ' צד בשולי הגליון) שמסר הגרי"ש גינזבורג שליט"א בשם הגרי"ל גורנר ז"ל, שכך היתה הוראת הרבי לבחורים שלמדו בבית חיינו 770 באותה העת (שנת תש"ביג).

19. מעשה מלך יא, ו.

20. ודלא כמ"ש בשו"ת תשובות והנהגות (א, תרנא) ובליקוט יוסף שובע שמחות (ח"א הלכות מזווה ס"ה).

במקרים מסויימים, כאמור לעיל.

בהקשר זה יש לציין את הדעה הסוברת, שיש גדר הידור מצוה בעשיית בית המזווה²¹, וכמה פוסקים נמשכו אחריה וכתבו שחלק מהידור המצוה של מזווה הוא גם בבית המזווה שבתוכו מצויה המזווה.

אמנם מהנהגת רבותינו נשיאנו הנ"ל מוכח, שלא החשיבו עניין זה כחלק מהידור במצות המזווה²².

בית-מזווה ממתכת

על-פי הלכה אין מגבלה או איסור על החומר ממנו נעשה בית המזווה, וכמדוייק גם מלשון השו"ע שהובא לעיל ("בשפופרת של קנה או של כל דבר").

ואף-על-פי-כן מובא בספרים בשם הבעש"ט שלא להשתמש בבית מזווה מברזל²³. ובטעם הדבר נאמר²⁴, משום שבמזווה נאמר "למען ירכו ימיכם וגו'", ואילו הברזל מקצר חיי אדם רח"ל. ועל כן יש לנהוג במזווה כעין שאמרו חז"ל²⁵ לגבי המזבח שלא להשתמש עבורו באבנים שהונף עליהם ברזל, כיוון שאינו בדין שיונף המקצר על המאריך.

ושקו"ט בפוסקים האחרונים האם דברי הבעש"ט נאמרו דוקא על ברזל, או על כל מיני מתכת²⁶. ולמעשה, יש הנמנעים מלהשתמש בכל מיני מתכות לנרתיק המזווה, ובכלל זאת גם אין משתמשים בבית מזווה מכסף²⁷; ויש שאינם נמנעים אלא מברזל²⁸. ורבים נטו להקל ולעשות בית מזווה ממתכות שאין עושים מהם

21. ראה נהר מצרים (הלכות מזווה): "כבודה של מזווה להניחה תוך כלי יפה ולא לשימה תוך חתיכת קנה וכיוצא". ושם כתב שבירושלים באותם ימים היו עושים בתי מזווה מעץ זית "יפים מאוד", ומשבח זאת בלשון "כזה ראה וקדש".

22. להעיר מביאור הרבי בעניין נוי סוכה – ראה שולחן מנחם ח"ג סי' שיב סעיפים זח.

23. דעת קדושים סי' רפט סק"א.

24. שם.

25. מידות ג, ד.

26. בדעת קדושים שם מסתפק בדין שאר מתכות אם דינם כברזל או לאו. ואין להביא ראייה להתיר מדברי הרע"ב בכלים (טו, ד) ד"ה בית המזווה, כמו שרצה להוכיח במזוזות מלכים (דף מג, א אות טו), כיוון שניתן לומר שהמשנה מדברת בבית מזווה שנועד לשמירה ולא לקביעה על הפתח, או כעין בית מונבז המלך וכיו"ב. וע"ד מ"ש במנחת יצחק ח"י סי' צה.

27. שו"ת אפרקסתא דעניא סי' צט. ובבית אריה סי' רפט ס"ק ב הביא טעם אחר "למה שנהגו שלא לעשות בתי מזווה מכסף או מזהב". וראה גם נהרות איתן ח"ב סי' עז.

28. מחזה אברהם ח"ג יו"ד סו"ס יב. ספר מבית לוי (פסקי בעל שבט הלוי) על יורה דעה, מהדו"ח עמ' תמא, סעיף יט. מסקנת בעל נהרות איתן שם.

אוצר הלכות – מזווה ודיני הבית (פריעדמאן) סי' רפט הערה מ'. ועוד.

הלכות מעשר כספים

מדריך הלכתי

מאת הרב חיים פרוס שליט"א
מורה צדק בבית ההוראה

ישנן שלוש דעות בנוגע למהות חיוב מעשר כספים:
א. יש הסוברים שמעשר כספים הוא חיוב מן התורה¹.

וכך נראה מדברי התוס' וז"ל: "הכי איתא בספרי: עשר תעשר את כל תבואת זרעך היוצא השדה שנה שנה, אין לי אלא תבואת זרעך שחייב במעשר, רבית ופרקמטיא וכל שאר רווחים מנין? ת"ל 'את כל'... לרבית רבית ופרקמטיא וכל דבר שמרויח בו".

ב. יש אומרים שזהו חיוב מדברי חכמים. וכך עולה מדברי הרמב"ם והבית יוסף³.

ג. ויש הסוברים, שדבר זה אינו אלא מנהג בעלמא. וכך נקטו הרבה אחרונים הלכה למעשה⁴.

ולפי שיטה זו, נתינת מעשר כספים אינה אלא כחלק ממצוות צדקה, ולכן עני שאין לו לצורכי פרנסתו – אינו חייב לתת זאת.

מה שאין כן לשיטות שמעשר כספים הוא חיוב בפני עצמו מדרבנן או מדאורייתא – גם עני חייב בכך, וכמו שחייב במעשר עני מפירות שדהו⁵.

וציינו הפוסקים⁶, שאדם ששלוש פעמים הפריש מעשר כספים – הרי שמכאן ואילך הוא מחוייב בזה מדין נדר, וחובו הפך להיות דאורייתא.

ועל כן, רצוי שמי שמתחיל בהנהגה זו של נתינת מעשר כספים, יאמר שהנהגה זו היא "בלי נדר".

עוד כתבו כמה פוסקים, שמי שאבותיו נהגו להפריש מעשר כספים, חייב גם הוא להפרישם, מחמת הדין של "אל תיטוש תורת אבך"⁷.

ושונה הפרשת מעשר כספים מכלל מצוות צדקה בכך⁸, שיש להפריש מעשר על-פי חשבון מדויק של הריווח. ולאחר הפרשת ה-10%, יוכל להוסיף עוד מדין צדקה.

ויש שנהגו להדר ולתת חומש מהריווח. והרבי כותב בכמה מכתבים⁹, שראוי לתת יותר ממעשר באופן שהתוספת אינה קבועה, ואזי אין בזה דין נדר.

ובספרים נאמרו טעמים על-פי הסוד להפרשה מדויקת זו. ולאחר הפרשת ה-10% והנחתו בצד¹⁰, יוציא כל פעם ויתן ממנו לצדקה¹¹.

להלן נציג את עקרונות הלכות אלו בדרך שאלות ותשובות.

חרב וחנית, כמו כסף וכיו"ב²⁹.

ומצאנו כמה וכמה מצדיקי הדורות שהשתמשו למזונות הפתח בנתיק של כסף. לדוגמה: בבית רוזין מצוי נתיק מזוזה מכסף שמקובל במסורת שהוא מהרה"ק הר"י מרוזין זצ"ל³⁰; כמו כן העידו על אחד מצדיקי בית סקווירא זצ"ל שקבע מזוזה בנתיק מכסף³¹; והרה"ק רבי יהודה לייב איגר זצ"ל (נכדו של הגאון רבי עקיבא איגר זצ"ל, ומייסד שושלת חסידות לובלין), היה מנהגו להחזיק על שולחנו³² מזוזה בתוך נתיק של כסף לשמירה³³.

ואם המזוזה מונחת במיקום שבו הבית-מזוזה ממתכת יכול להחליד – אין להשתמש בבית מזוזה ממתכת כזו במיקום זה גם מעיקר הדין³⁴.

29. ברמב"ן סוף פרשת יתרו כתב, שרק ברזל פוסל במזבח אבל כסף ונחושת שרי. וא"כ דיו לבא מן הדין להיות כנידון, וגם במזוזה כסף, זהב ונחושת צ"ל מותרים.

אבל כבר העיר בשו"ת שבט הלוי (ח"א סי' רה בהערות לסימן קפ), שמדברי התוס' (חולין יח, א. ד"ה וכמה) משמע שכל מיני מתכות פסולים במזבח.

יש לציין את המובא בנתיבים בשדה השליחות (ח"א סי' יז הערה 20) בשם החסיד הרש"ד רייטשיק ע"ה ששמע מהרבי ב"יחידות, שבמזוזה יש שני עניינים: המצוה והסגולה, והסגולה אינה חודרת דרך מתכות. ומשמעות הדברים היא שאין חילוק בין סוגי המתכות.

מאידך בגליון כפר חב"ד (1265 עמ' 24) מסופר אודות בית מזוזה מכסף שהיה על פתח משרד בית החרושת לטבק של החסיד ר' שמואל גוראריה ע"ה מקרעמנצ'וג, ובתקופה מאוחרת יותר עבר בית המזוזה לחזקת אחת ממשפחות אנ"ש ברוסיה, וכשעלו בני משפחה זו לארה"ק, נתנו בית המזוזה לצורך לנקות והתגלתה עליו את החריטה הכתובה דלהלן: "מתנה למורי ורבי מנחם מענדל מויטפסק. משניאור זלמן בן רבקה. תקל"ו. ובני המשפחה שיערו שזו מתנה שנתן אדה"ז להרה"ק מוהרמ"מ מויטפסק לפני נסיעתו לארה"ק. ובעקבות כך מסרו בני המשפחה את בית מזוזה זה לרבי.

אמנם, מכמה סיבות קשה להוכיח מסיפור זה הכרעה בעניין בית מזוזה ממיני מתכת שאינם ברזל ואכמ"ל.

30. כך כתב הגאון הרב שמאי קהת גרוס שליט"א בעלים לתרופה תשס"ג גליון ערב חג השבועות.

31. ראה חיי הלוי ח"ב ס"ע אות ב.

32. הנהגה זו מציינו גם אצל כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ, שהיתה מונחת על שולחן הכתיבה והלימוד שלו מזוזה (מלבד המזוזה שעל הפתח, כרגיל) – ראה לקו"ש ח"ט עמ' 261. [אך שם לא נזכר אם היתה המזוזה מונחת בבית מזוזה או לא].

33. קרני ראם עמ' קפא.

34. בשערי המזוזה (טו, ה) מביא שיש להיזהר ממתכת מחלידה הגורמת לפסול המזוזה. ושם ציין שראה מודעה עתיקה שהתפרסמה בירושלים ובה אזהרה בשם הגאון הגדול רבי צבי פסח פרנק זצ"ל (רבה של ירושלים) ש"המזוזות שבתיקי הפח רובם פסולות".

1. מרדכי ב"ק פ"ז סי' קצב. אור זרוע ח"א הלכות צדקה סי' יג. וכן כתב הט"ז סוף סימן שלא. ועיין בכל הנ"ל בספר מעשר כספים.

2. תענית ט, א ד"ה עשר תעשר.

3. סימן רמט. וראה מהר"ל סימן נד. ט"ז שם בדעת הבי"י. שו"ת נוב"ק חיו"ד סימן עג.

4. שו"ת מהר"ם מרוטנברג (דפוס פראג) סימן עד. וכן בשו"ת אבקת רוכל ס"ס ג בשם ריא"ז. ועיין עוד בפתחי תשובה סוף סי' שלא.

5. שו"ת שאילת יעב"ץ ח"א סי' ג.

6. בשאילת יעב"ץ ח"א סי' ו כתב, דאפילו נהג פעם אחת ולא התנה שיהיה בלי נדר מחוייב. ובשו"ת חת"ס יו"ד סי' רלא כתב ג' פעמים. ועיין מנחת יצחק ח"ה סי' לד אות ד.

7. שו"ת יהודה יעלה חיו"ד סי' שלד.

8. שו"ת אבקת רוכל סי' ג.

9. נלקט בשולחן מנחם ח"ה סי' קב.

10. ראה אלשיך עה"ת ריש פרשת תרומה.

11. בשיטה מקובצת כתובות נ, א הביא בשם הרב המעילי, שחומש הוא כנגד מעשר ראשון ושני בשנה ראשונה ושניה. וכתב שם, שנראה שמעשר אחד יוכל להוציא לצורך מצוה לעצמו או לבני ביתו כגון לקנות ספרים ללמוד בהם ולהשאילן לאחרים שהרי מעשר שני נאכל לעצמו, והמעשר השני ינתן לעניים בלבד.

מביטוח לאומי. האם צריך להפריש מעשר מסכום זה?

תשובה: כיוון שכסף זה "צבוע" ומיועד עבור צורך מסויים, הדבר נחשב כאילו שלמו לו על הדלק או על הביטוחים לרכב ולכן פטור ממעשר.

ח. שאלה: האם כסף הניתן עבור נסיעות לעבודה או עבור החזקת רכב כדי לנסוע לעבודה יש להפריש ממנו מעשר?

תשובה: אין צורך לתת מעשר מסכומים אלו, כיוון שהם ניתנים ומשמשים לצורך הוצאות השייכות להשגת המשכורת, ואין זה בכלל ריווח.

ט. שאלה: אם הורים נותנים כסף לילדיהם כעזרה בשכירות הדירה או השתתפות בהוצאות ברית מילה וכדומה, האם על הילדים להפריש מעשר מסכום זה?

תשובה: אם הכסף ניתן למטרה מיוחדת ומסוימת - הוא אינו חייב במעשרות, והדבר נחשב כמו נתינת חפץ במתנה שלדעת רוב הפוסקים אין חיוב להפריש מכך מעשר, כאמור;

אך אם הכסף ניתן כמתנה סתמית מבלי לפרש ולהגדיר לו ייעוד מסוים, למשל דמי חנוכה שההורים נותנים וכיו"ב - לדעת רוב הפוסקים חובה להפריש ממנו מעשרות.

י. שאלה: אדם שמצא כסף, האם הוא חייב להפריש מכך מעשר?

תשובה: מציאה של כסף חייבת במעשר²⁰.

יא. שאלה: האם דמי ביטוח לאומי הניתנים עבור הילדים חייבים במעשר? תשובה: כספים אלה חייבים במעשר,

20. רבינו יונה בספר היראה אות ריג.

צריך לתת מהם מעשר.

ה. שאלה: האם מתנה חייבת במעשר?

תשובה: מתנה של כסף חייבת במעשר, כאמור. אמנם לגבי מתנת חפץ, כתבו הרבה פוסקים שאין צורך לקחת כסף אחר כדי לתת מעשר עבור שווי החפץ. ורק אם ימכור את הנכס או החפץ והשווה כסף יהפוך לכסף - יפריש מכך מעשר¹⁵.

ויש אומרים, שאם יש למקבל המתנה כסף מזומן, יש לו לתת מעשר. ויחשב את ערך המתנה בפחות שליש מערכה בחנות¹⁶.

ובשו"ת שבט הלוי¹⁷ כתב: "לא שמענו מעולם שמי שניתן לו דירה לגור בו שיהיה צריך להפריש מעשר, ובפרט שלפי מציאות של היום זה בלתי אפשרי".

ו. שאלה: מי שקיבל כסף כדי לקנות עגלת ילדים וכדומה, האם הוא חייב להפריש מעשר מסכום זה?

תשובה: אם קיבל כסף כדי לקנות חפץ וכך היתה דעתו של הנותן - אין צריך להפריש, ועל-פי הדעות שהובאו לעיל בנוגע למתנה¹⁸. ולכן, רצוי שהנותנים יגידו לזוג במפורש שנותנים עבור קניית החפץ¹⁹.

ז. שאלה: מי שמקבל השתתפות בהוצאות הרכב החודשיות

15. עיין קובץ דרכי הוראה ח"י ע' סד. ועיין צדקה ומשפט פ"ה ס"ד. ובאבני יספה ח"א סימן קצא כתב, שהמנהג שלא להפריש ממתנה של חפץ. ובספר מעשר כספים עמ' רכו כתב שבתלמוד ומדרשים מעשר מוזכר ממעות ולא ממטלטלין וקרקעות.

16. חוברת תל תלפיות ס"ה ע' פ"ג ס"ג בשם הגרש"ז אורבך.

17. ח"ה סי' קלג.

18. משנה הלכות ח"ז סימן קכו. ועיין בצדקה ומשפט פ"ה הערה כז.

19. עיין בצדקה ומשפט פ"ה סוף הערה כו.

א. שאלה: האם חיוב מעשר הוא מהברוטו או הנטו?

תשובה: חיוב מעשר הוא מהנטו בלבד, מהכסף שנשאר לאדם בסופו של דבר לצורך שימושיו הפרטיים¹².

ב. שאלה: האם הסכום המשולם לביטוח לאומי ולקופת חולים חייב במעשר?

תשובה: תשלומים אלו הם עבור שירות שהאדם מקבל, ולכן גם מסכומים אלו יש לתת מעשר. אם כן חלק זה במרכיבי השכר הוא בכלל הנטו שיש לתת ממנו מעשר¹³.

ג. שאלה: אם כדי שאשה תוכל לצאת לעבוד היא זקוקה להכניס את התינוק למעון, האם צריך לתת מסכום התשלום למעון מעשר?

תשובה: אם מדובר במצב כזה שאילו האשה לא הייתה יוצאת לעבוד, היא הייתה משאירה את התינוק בבית - הרי שסכום זה נחשב כהוצאות על העבודה ואין צריך להפריש ממנו מעשר; אך אם מדובר במקרה שבכל אופן הייתה מכניסה את התינוק למעון - יש לתת מעשר גם מסכום התשלום למעון.

ד. שאלה: באופן עקרוני, מאיזה כספים יש להפריש מעשר?

תשובה: חובת מעשר כספים חלה על כל כסף שמגיע לרשות האדם. בין כסף ממשכורת של שכיר, בין רווחים של עצמאי; בין כסף שהתקבל כמתנה ובין כסף שהגיע בירושה¹⁴. וכך גם כספי פיצויים בעקבות סיום עבודה, או כל סיבה אחרת. אולם כספי פיצויים על נזקי רכוש וכיו"ב - אין

12. עיין באגרות משה יו"ד ח"א סי' קמג.

13. וכן כתב בספר צדקה ומשפט פ"ה ה"ז הערה לב.

14. אליה רבה סי' קנו ועוד.

שאלה: האם ניתן לקנות עליה בבית הכנסת מכספי מעשר?

תשובה: הרמ"א פסק¹ שאין לעשות מכספי מעשר דבר מצוה, כגון לתרום נרות לבית הכנסת או שאר דבר מצוה, אלא יתן את הכסף לעניים. אולם הש"ך כתב, שכל מצוה שתבוא לידו, כגון: להיות סנדק, להכניס חתן וכלה לחופה, לקנות ספרים ללמוד בהם ולהשאילם לאחרים – כל עוד בלעדי כספי המעשר לא הייתה יכולת בידו לעשות מצווה זו, יכול לעשותה בכספי מעשר.

וכתבו הפוסקים, שכל זאת הוא בנוגע למצוות שהאדם אינו מחוייב בהם, אולם מצוות שאדם מחוייב לקיימן – אין לקיימן מכספי מעשר. כגון: תפילין, טלית, מזוזה, שופר, ד' מינים, סוכה, נר חנוכה, מגילה, קידוש והבדלה, ד' כוסות, מצה ומרור ועוד.²

ויש שכתבו, שיתנה האדם בתחילת הנהגתו להפריש מעשר, שכספי המעשר יינתנו גם עבור דברי מצוה.³

ומי שנהג לתת את המעשרות לעניים בלבד וכעת רוצה לשנות ולתת את כספי המעשר למטרה אחרת, כמו קניית עליה לתורה וכדומה, יעשה שאלת חכם.⁴

והנה, בשיחת ח"י אלול תשכ"ב,⁵ הוכיח הרבי מדברי אדמו"ר הזקן בהלכות תלמוד תורה,⁶ שניתן להשתמש עם מעות מעשר עבור כל דבר מצוה, מכך שכתב "יכול להוציא כל הוצאות לימוד בניו הגדולים ממעות מעשר שלו. . . אם אין ידו משגת".⁷

ועל כן, לשיטת אדמו"ר הזקן ניתן לשלם מכספי מעשר כל דבר מצוה שאין האדם מחוייב בה, ובכלל זה קניית עליות שכספי התמורה ניתנים לבית הכנסת, או כל מטרת מצווה אחרת.

אולם יש להעיר, שאם כבר קנה עליה ולא תיכנן שיהיה זה מכספי צדקה, ולאחר זמן רוצה לשלם לחובו לבית הכנסת בכספי מעשר – הדבר אסור, כיוון שאין לשלם חובות מכספי מעשר.⁸

עוד יש להעיר, שגם כאשר חשב בתחילה לקנות עליה מכספי מעשר, יש פוסקים שכתבו, שאינו יכול לשלם את כל הסכום מכספי מעשר אלא רק את החלק שהוא מוסיף על מה שאחרים רצו לתת, כיון שעד סכום זה היה מגיע גם בלעדיו לבית הכנסת ואין הנאה לצדקה מנתניתו.

אבל הרבה פוסקים כתבו, שניתן לשלם את כל הסכום מכספי מעשר.⁹

אך המיעד כספים אלו בחיסכון לילדיו עד שיגדלו, אינו חייב לעשר עליהם. אולם כאשר הילדים יגדלו ויטלו סכומים אלו לשימושם – עליהם לתת מעשר מכסף זה.²¹

יב. שאלה: בעל משפחה שמקבל תמיכה כלכלית מהוריו והוא גם מתפרנס בכוחות עצמו – האם הוא חייב לתת למעשר מהסכום הניתן לו כתמיכה?

תשובה: יש פוסקים שחייבו כספים כאלו במעשר. ויש שכתבו, שהדבר תלוי: אם ההורים תומכים בבנם מכספי חולין הוא אינו צריך להפריש מעשר מכספים אלו; ואם ההורים תומכים בבנם מכספי מעשר – חייב להפריש ממה שקבל.²²

ואם התמיכה מיועדת לקניית מצרכים מסוימים – בוודאי אין צריך לעשר.²³

יג. שאלה: מי שמצבו דחוק ומקבל קצבה מקופת תמיכה, האם חייב לתת מעשר מסכום זה?

תשובה: עני המתפרנס מקופה של צדקה, פטור ממעשר. ואם רוצה להחמיר על עצמו, יחזיר את סכום המעשרות לקופה ממנה מתפרנס.²⁴

יד. שאלה: האם ניתן לקנות אתרוג או תפילין מהודרות יותר מכספי מעשר?

תשובה: יש שכתבו, שניתן להוציא ממעות מעשר להידור מצוה. כגון, אדם שקנה אתרוג ולאחר מכן מצא נאה ומהודר ממנו, יכול לתת את היתרה שרוצה להוסיף עבור קניית אתרוג המהודר ממעות מעשר;

אך יש שכתבו, שרק לאחר שהוציא שלישי מכספו עבור הידור מצוה, ניתן להוסיף סכום מכספי מעשר לצורך זה.²⁵

ובאגרות משה כתב, שאם נותן צדקה יותר ממעשר, ניתן להשתמש בכספים אלו עבור הידור מצוה.²⁶

אמנם כאשר מדובר על קניית תפילין ליהודי שאין לו כסף לקנות, או מי שלעת עתה אינו שומר מצוות וקנייה זו תגרום לו להניחם – בוודאי שמותר לקנות לו את התפילין מכספי מעשר. ועל דרך זה בכל מצווה אחרת.

טו. שאלה: האם ניתן לתת מעשר כספים לקרובי משפחה שמחתינים או עושים שמחה, כאשר

21. מעשר כספים פ"ג טע"ף לו, בשם הגרש"ז אוירבך.

22. הלכות מעשר כספים פ"ג הערה 73 ואילך.

23. אגרות משה יו"ד ח"ב סי' קיב.

24. צדקה ומשפט פ"ה בהערות שם.

25. הלכות מעשר כספים פ"ד סכ"ד ואילך.

26. יו"ד ח"ג סי' צג.

אולם אין לפרנס את אביו או אמו מכספי מעשר אם ידו משגת בלאו הכי.²⁸

טז. שאלה: האם אדם יכול להוריד משכר דירה שגובה מאדם עני ולהחשיב הנחה זו כנתינת מעשר?

28. ראה סי' רנא ס"ה: "ואם ידו משגת, תבוא מאירה למי שמפרנס את אביו ממעות צדקה".

ידוע שההוצאות אצלם גדולות מההכנסות בגלל שמחה זו?

תשובה: בידי צדקה ידוע הכלל שהקרוב קרוב קודם,²⁷ ויש להקדים עני העיר לעניי עיר אחרת, וכן יש להקדים נזקק מבני המשפחה לנזקק אחר.

27. רמ"א סי' רנא ס"ג וסי' רנו ס"י. הובא בכל הפוסקים.

תהיה על מנת להחזיר את ההלוואה מכספי המעשר. ואם לא עשה כן, ניתן להחשיב זאת מכספי מעשר רק כאשר מודיע על כך לעני, ובמקרה שגם לכתחילה היה נותן את המעשר למטרה זו.³²

ויש אומרים, שצריך לזכות לעני או למוסד את הכסף על ידי מישהו נוסף, ואז לקבל את הכסף חזרה ממנו.³³

יח. שאלה: האם מוסד יכול להתנות עם עובד לקזז ממשכורתו את מעשר הכספים לטובת המוסד?

תשובה: יש שהתירו דבר זה, אך יש רבים הסתייגו מאוד מכך. שהרי ממה נפשך: אם המוסד מחויב לתת את מלוא הסכום עליו סוכם כמשכורת ובפועל אינו נותן סכום זה, כיוון שבהרבה מקרים תנאי זה אינו בהסכמה מלאה של העובד, הרי יש בזה חשש גזל;

ואם נאמר שהדבר נחשב כאילו המוסד התנה עם העובד על סכום מופחת יותר מהמשכורת כדי למנוע חשש גזל – אם כן לא ניתן להחשיב כסף זה ככספי מעשר של העובד, שהרי סכום זה אינו חלק ממשכורתו, ויצטרך לתת מעשר ממה שכן קיבל.

ועל כן, למעשה אין לנהוג במנהג זה, אלא יש לתת לעובד את המשכורת המלאה שלו, ואחר כך ניתן לבקש ממנו שינדב מרצונו סכום מכספי המעשר לטובת המוסד.³⁴

32. נודע ביהודה תנינא סימן קצט.

33. ראה צדקה ומשפט פ"ה הערה מו, ע"פ דברי הש"ך בסימן רנו ס"ק יג.

34. מעשר כספים פ"ט הערה 620. וכן הביא

שאלה: האם שכר לימוד של הבנים והבנות יכול להינתן ממעשר?

תשובה: בשו"ע אדמו"ר הזקן כתב¹: "יכול להוציא כל הוצאות לימוד בניו הגדולים ממעות מעשר שלו או החומש אם אין ידו משגת, משא"כ בשכר הלימוד עצמו כמו שיתבאר בהלכות צדקה".

והיינו שישנו חילוק בין השכר המשולם למלמד עבור גוף הלימוד עצמו, שאין לשלם מכספי מעשר, לבין הוצאות הנלוות ללימוד, כגון: אכילה ושתייה, שינה, נסיעות וכו', שהוצאות אלו עבור בניו הגדולים ניתן לשלם מכספי מעשר אם אין ידו משגת.

ובשו"ת באר שבע² חילק גם כן בין קטנים לגדולים: ילדים קטנים, שהאבא מחויב לזונם³, אינו יכול לפטור חובה זו מכספי מעשר; ואילו בניו הגדולים שאינו חייב לזונם – יכול לשלם הוצאות לימודם מכספי מעשר. והיינו הוצאות שמעבר לעלות שהות הבן בבית⁴.

אך כאמור, לדעת אדמו"ר הזקן דבר זה מתייחס רק להוצאות הנלוות, "מה-שאיך-כן שכר הלימוד עצמו" אינו יכול להיות משולם מכספי מעשר.

בנוגע לגיל אליו מתייחסת ההגדרה "בניו הגדולים", יש שכתבו שדבר זה נמדד על-פי מידת היכולת שלהם לפרנס את עצמם⁵. ויש שכתבו שכיון שכיום המנהג הוא שעד הנישואין הילדים נמצאים בבית ומתפרנסים מהאב – אינו יכול לשלם הוצאותיהם מכספי מעשר⁶.

אולם בשבט הלוי⁷ כתב, שלמעשה ניתן לשלם הוצאות אלו מכספי מעשר, אבל רק חלק מסוים מהן ולא את כולן.

וכל זה בתנאי שאין ידו משגת.

עוד כתב אדמו"ר הזקן שם, ש"מי שאינו מחשב הוצאה זו במעשר או בחומש שלו – הרי זה זריו ונשכרו".

ואף שהנידון שם הוא אודות שכר לימוד עבור בנו, מכל מקום, בימינו יש מצווה גם בהיות הבנות במסגרת לימודית המחנכת אותן ליראת שמים, וגם דבר זה נחשב כמצווה. ולכן ניתן לשלם גם חלק מהעלות של שכר הלימוד של הבנות הגדולות מכספי מעשר, אם אין ידו משגת.

1. הלכות ת"ת פ"א ה"ו.

2. סי' מא. אהבת חסד ח"ב יט, ב.

3. כמבואר באה"ע סי' עא: "חייב אדם לזון בניו ובנותיו עד שיהיו בני שש... ומשש ואילך זון בתקנת חכמים עד שיגדלו".

4. ראה צדקה ומשפט פ"ו הערה לה.

5. הערות וצינונים להלכות ת"ת כרך ב' ציון 489.

6. צדקה ומשפט פרק ו' הערה י"ב.

7. שבט הלוי ח"ה סי' קלג.

על הכנסות אחרות?

כמו כן מי שהלווה מעות לאדם עני והנ"ל אינו מחזיר לו, האם יכול להוריד החוב מכספי מעשר?

תשובה: הדבר תלוי: אם המצב הוא כזה שיש יכולת לגבות את הכסף מהמוסד או מהעני – אזי יכול הוא לנכות את סכום החוב מכספי מעשר; אולם אם אין לו דרך לגבות את חובו – אין לנכות החוב מכספי מעשר³¹.

ויש המצריכים שלכתחילה ההלוואה

31. שו"ת משיב דבר סי' מט, וכן פוסקים הרבה בעלי הוראה. ועיין בפתחי תשובה רנו ס"ק ה. והוא ע"פ המשנה בגיטין ל. המלוה מעות וכו'. וראה נודע ביהודה תנינא סי' קצט. אגרות משה יו"ד ח"א סימן קנג. ועיין גם במנחת יצחק ח"ה סי' לד.

תשובה: משכיר דירה לעני יכול להוזהר את מחיר השכירות, ולקחת לעצמו ממעות מעשר שלו את ההפרש בין המחיר שמקבל לבין המחיר בשוק²⁹, ובלבד שיתנה זאת מתחילה.

כמו כן יכול בעל מקצוע לעשות מלאכה למוסד צדקה ולא יגבה שכר טרחה, ושווי המלאכה יחשב כנתנת מעשר. אך צריך שיעשה חשבון מדויק ויגיש חשבון ואח"כ ינכה מחשבון המעשר³⁰.

יז. שאלה: מי שעובד במוסד ולא קיבל את משכורתו. האם יכול למחול למוסד את משכורתו או חלק ממנה ולהחשיב את שכרו שלא קיבל כמעשר כספים

29. מהר"ל דיסקין סימן כד. שלמי שמחה ע' צא,

30. ראה קונטרס עם התורה חוברת יא בשם הגר"מ פיינשטיין.

החששות במצות מכונה ובשרויה

מאת הרב בנימין כהן שליט"א
מורה צדק בבית ההוראה

שלא יבוא עליהם מים".
ויש להעיר, שמלשון אדמו"ר הזקן⁸ משמע, שמשלב בין השיטות: "אין אדם יוצא ידי חובתו אלא במצה ששמרה ישראל מחימוץ לשם הפסח".

מהי מצה שמורה?

למעשה ההלכה היא, שמצות מצה שמורה מעיקר הדין היא בלילה הראשון של פסח⁹. אולם כבר כתבו הפוסקים שראוי לאכול מצה שמורה בכל ימי הפסח כדי לצאת ידי שיטת הרי"ף והרמב"ם בעניין זה.

וכפי שפסק אדמו"ר הזקן¹⁰: "אבל לא בשעת הדחק, ישראל קדושים ונוהגין להחמיר אפילו במצות של כל ימי הפסח לשמור אותם משעת טחינה ואילך ולא ליקח קמח מן השוק, אפילו בדרך המותר בשעת הדחק.

"אבל החטים של מצת מצוה, טוב להחמיר אם אפשר לשמרם משעת קצירה ואילך שלא יפלו עליהם מים, לפי שיש אומרים שמדברי סופרים אין אדם יוצא ידי חובתו בפסח אלא במצה ששמרה ישראל מחימוץ מתחילת שעה שהיתה ראויה לבא לידי חימוץ, דהיינו מיד בתלישת השבלים מהמחומר שאז אם היו נפלים עליהם מים היו מחמיצין (אבל בעודם במחומר אינם באים לידי חימוץ אם הם צריכים לקרקע כמו שנתבאר בסי' תס"ז)".

וכן כתב הערוך השולחן¹¹: "מי שרוצה לצאת ידי חובת מצה בפסח כראוי צריך לאכול שמורה, שנשמרו החיטים משעת קצירה לכל ימי הפסח, לצאת ידי הרי"ף והרמב"ם והגאון".

מצות מכונה

כעת נעבור לדון בסוגיית מצות מכונה. משעה שהחלו לייצר מצות באמצעות

שאלה: במקרה של זקן חולה או כיו"ב שאינו יכול לאכול מצות עבודת יד כפי שהן, מה עדיף, האם ליתן לו מצות מכונה או מצות עבודת יד שרויה?

תשובה: מדברי הרבי עולה באופן ברור, שבמצב זה יש להעדיף מצת עבודת יד שרויה על פני מצת מכונה.

אך כדי להבין טוב נימוקו של דבר זה, יש להקדים ולבאר בתמציתיות את החששות שבמצות מכונה ושרויה, ועל-פי זה יובנו על נכון דברי הרבי.

גדרה של מצוות שמירת המצה

כתיב¹ "ושמרתם את המצות" ולמדו בגמרא² שעל המצה להיות שמורה. וביאר הרמב"ם³ וז"ל: "ושמרתם את המצות - כלומר, הזהרו ושמרו אותה מכל צד חימוץ". ומעניין הוא ביאורו של הגרי"ף⁴, שעקרונית ניתן לזהות על המצה האם החמיצה או לא על ידי בחינת סימנים ידועים⁵. ועל כן באה תורה ללמדנו, שאין סומכים על הסימנים, אלא יש לשמור היטב, באופן פעיל, על המצה בכל שלבי הכנתה מכל חשש חימוץ.

ועל-פי זה, ככל שאדם שומר ומפקח יותר על המצה שלא תתקרב לחשש חמץ - כך הוא מקיים ביתר הידור את מצות "ושמרתם את המצות".

ומעניין לציין בהקשר זה את דעת העונג יום טוב⁶, שמצוות "ושמרתם את המצות" היא מצווה נבדלת ממצוות אכילת מצות. בגמרא מבואר⁷, שרבא אמר לאלו שהפכו את עומרי התבואה וקשרו אותם: "כי מהפיכתו - הפיכו לשם מצוה". יש שנקטו, שהכוונה היא לשם מצוות מצה. אבל הרי"ף גרס בגמרא כך: "כי מהפיכתו - הפיכו לשם מצוה, כלומר היזהרו בהן

מכונה, נתעורר וויכוח הלכתי עז בין הפוסקים. חלק מהמחלוקת דן בהיבט המציאותי - האם ניתן לקבל וודאות כי במצות אלו אין חשש חמץ; חלק אחר דן בשאלה האם מצת מכונה מבחינה עקרונית יכולה להיחשב "מצה שמורה" ולהיות כשרה לפסח.

לעניין זה מובאים דברי הרשב"א¹², שהדין האמור לגבי חרש, שוטה או קטן שלשו את העיסה - אין המצה כשרה למצוה, הוא נכון גם אם גדול בר דעת עומד על גביהם ואומר "לשם מצות מצוה". זאת מפני שהכנת המצה עצמה נדרשת להיות לשם מצוה. וכן נפסק להלכה¹³.

לאור זאת, היו מגדולי האחרונים שקבעו כי אין מצת מכונה טובה ממצה שנעשית על-ידי חש"ו. כך סברו הדברי חיים¹⁴ והאבני נזר¹⁵.

גם הגר"ע יוסף¹⁶ סובר שמצת מכונה פסולה, ומביא את עיקרי הדעות הפוסלות חש"ו ונכרי לעשיית מצה וכן שאין מועיל גדול מישראל עומד על גביו, ומסיק:

"ולפי זה נראה שאין יוצאים ידי חובת אכילת מצה בלילה הראשון של פסח במצת מכונה, מפני שמעשה הלישה והעריכה והאפיה, הכל נעשה באופן אוטומטי, ולא על ידי כח אדם מישראל שמחוייב במצוות. והרי זה דומה למעשה של חרש שוטה וקטן שאין בהם דעת ואינם מחוייבים במצוות. וכן פסק הגאון רבי שלמה קלוגר בתשובה". ובהמשך דבריו מביא את הדעות המקילות, ומסיק שרק בשעת הדחק יש לצאת במצות מכונה¹⁷.

אכן, יש הרבה פוסקים שהתירו מצות מכונה, ונציין את אחד מהם הלא הוא בעל הדברי מלכיאל¹⁸ וז"ל: "ועוד דנו איזה מגדולי הדור שלפנינו להחמיר

12. שו"ת ח"א סי' כו.

13. שו"ע סי' תס"א ושוע"ר שם.

14. סי' כג.

15. או"ח סי' תקלו.

16. בשו"ת יחזה דעת ח"א סי' יד.

17. בעניין פירוט החששות שבמצות מכונה - ראה

גם פסקי תשובות ח"ה סי' תס. ועיי"ש שבדורנו אולי

חששות אלו סרו. ויל"נ.

18. בח"ד סי' כ.

8. סי' תנג, סי"ד.

9. שו"ע סי' תנג סי"ד. וראה באר היטב סק"ח.

10. תנג, יט.

11. סי' תנג סכ"ג.

1. שמות יב, יז.

2. פסחים מ, א.

3. הלכות חמץ ומצה פ"ה ה"ח.

4. הובא במועדים זמנים ח"ג סי' רסג.

5. כמבואר בפסחים מו, ב.

6. או"ח סי' מב.

7. פסחים מ, ג.

במכונה דהוי כמצה העשויה ע"י עכו"ם וחש"ו ואסור לצאת בהם י"ח בפסח. ולא אאריך באשר בזה העיקר לענ"ד כדברי המתירין דהא למכונה צריך ג"כ עסק בני אדם והם השומרים שתהא עשיית המצות לשמה. דהא בתורה אין כתוב גוף עשיית המצות רק שמירת המצות.

ובספר הליכות שלמה¹⁹ כתב, שהגרש"ז אירבך סבר שמצות מכונה כשרות לכתחילה לצאת בהן י"ח מצת מצוה.

ואנו, אנ"ש חסידי חב"ד, אין לנו אלא דברי אדמו"ר הרשב"א שאסר בכל תוקף מצות מכונה, וז"ל²⁰: "בדבר המאשין [=מכונה] לאפיית מצה, הלא זה כמה שנים מלפנים רבו המנגדים על המאשינען, וכאשר כבודו שואל מאתי, אני איני מסכים על-זה בשום אופן, ואין לנו לחדש דברים כ"אם לילך בדרך הישרה שהניחו לנו רבותינו הק' זצוקלה"ה".

מצות שרויה

לאחר הבנת מהות הבעיה של מצות מכונה, נעבור לדון בבעיית השרויה²¹:

עד לפני כמאתיים וחמישים שנה, אכלו בכל תפוצות ישראל מצות פריכות ורכות (מעין פיתות), בעובי אצבע בערך, ולפיכך נאלצו לאפות מצות טריות מדי יום. אפיית מצות טריות מדי יום גרמה בעיות לא פשוטות כמו חשש לפירורי חמץ בבית ועוד. אי לכך, הנהיגו גדולי ישראל במרוצת הדורות לאפות קודם חג מצות עם הרבה פחות מים, כך שיחזיקו מעמד כל החג.

הידור זה מובא כבר בטור²²: "ואני ראיתי בברצלונה מהמדקדיקין שהיו אופין כל מה שצריכין למועד מקודם המועד, שאם יתערב עמו משהו מחמץ שיתבטל קודם איסורו". וכ"כ הגאון רבי יוסף מולכו²³ אודות מנהג שאלוניקי.

אבל מצות אלו היו קשות ועבות (יחסית לזמננו), כיון שהיה קשה לרדד את הבצק עד שיהיה דק ביותר. רק עשירים יכלו להשיג פועלים בעלי כח שירדדו את הבצק היטב, כעין המצות של ימינו, ויכינו מצות דקות וקלות ללעיסה.

אך הגם שבכך פתרו את בעיית הטריות, נתעוררה בעיה חדשה: כיון שהבצק יבש, קשה ללושו היטב עד כדי בטחון מלא שלא ישאר שום קמח שלא ספג את המים. ואז הפוסקים החלו לדון בסוגיית מצה שרויה, שכן אם נשאר קמח בתוך המצות, הרי במגעו עכשו עם המים

19. פ"ז ה"י.

20. אגרות יקודש מוהרש"ב, א, עמ' שטז"שיז.

21. לצורך הדברים דלהלן, נעזרנו רבות במאמרו המקיף והמאלף של הגר"ב אוברלנדר שליט"א אב"ד בודפשט שנדפס בגיליון בית הוראה מס' 4.

22. בסוף ס' תנח.

23. בפירושו 'שלחן גבוה' (שאלוניקי תקט"ז) לשו"ע שם סק"ב.

אפשר שיחמיץ. ומאידך, לאכול את המצות כמות שהן ללא שריה במשקה, היה קשה מאד, במיוחד לזקנים וקטנים, כי המצות היו עבות וממילא קשות מאד. זוהי בעיית שרויה "הראשונה".

פתרון לבעיית קושי ועובי המצה יחד עם פתרון לבעיית "השרויה" הראשונה, נמצא על ידי שהתחילו להאריך בלישה וכך ערכו את המצות דקות מאד.

וכפי שכתב אדמו"ר הזקן בשו"ת שלו²⁴, ש"היו שוהין הרבה בלישה וגלגול עד שהיה נילוש יפה", ומה שפועלים בעלי כח יכלו לעשות בזמן קצר - היו גם אחרים יכולים לעשות באורך זמן. משום כך, כעבור זמן לא ארוך, נתפשטה החומרא למהר מאד באפיה, וכמו שכתב אדמו"ר הזקן בתשובתו, לא האריכו הרבה בלישה וגלגול העיסה.

בעיית שרויה השנייה

לאחר שקיצרו את זמן הלישה ויחד עם זה גלגלו את הבצק שיהיה דק שיהיה ראוי לאכילה בנקל, נתעוררה שוב בעיית "השרויה" שנית. ועל נושא זה דן אדמו"ר הזקן בשו"ת שלו.

בתשובה זו, "אודות איסור בישול מצה שנתפררה", כותב אדמו"ר הזקן: "והנה עינינו רואות בהרבה מצות שיש עליהם מעט קמח אחר אפייה וזה בא מחמת שהיתה עיסה קשה ולא נילושה יפה יפה... ומה שלא הזכירו זה הפוסקים, היינו משום שזה אינו מצוי כלל אלא בעיסה קשה שלא נילושה יפה, ובדורות הראשונים היו שוהין הרבה בלישה וגלגול עד שהיה נילוש יפה, עד שמקורב זה עשרים שנה או יותר נתפשטה זהירות זו בישראל קדושים למהר מאד מאד בלישה, ואין לשיין יפה יפה, ולכן נמצא קמח מעט במצות של עיסה קשה, כנראה בחוש למדקדקים באמת".

וכפי שכתב המחצית השקל²⁵: "לפעמים אין כל הקמח נילוש ומתגבל ונשאר מעט קמח על גבי עיסה, ואם היה נשאר על גבי מצה למעלה לא היה חשש כל כך דכיון שניתן לתוך התנור נקלה... אך לפעמים אותו קמח הוא באמצע המצה מבפנים, כי לפעמים נשאר ע"ג העיסה כשהיה קשה מעט קמח, וע"י שמגלגלין אח"כ העוזרים את חתיכות העיסה לעשות ממנו מצה ומעגלין אותו, בא אותו קמח תוך המצה... המצה מפסקת בין הקמח ובין האור ואינו נקלה".

(ומעניין לציין מה שכתב הגר"ב אוברלנדר שליט"א בעניין זה²⁶: "היה מרבני זמנינו שרצה להורות שכיום שוב אין מקום להחמיר בשרויה, שהרי ידים אומניות אופות במאפיות ובזמן קצר

מספיקים גם ללוש וגם לגלגל טוב. אולם כמה גדולים דברי חכמים. בשנת תשס"ו בדקו וגילו בכמה מאפיות בניו יארק אבק לבן על המצות האפויות, ובדיקת מעבדה אישרה שאבק הזה אינו אלא "קמח שעוד לא נרטב במים"!).

ורבותינו נשיאנו החמירו ביותר בעניין שרויה, כפי שניתן ללמוד מדברי כ"ק אדמו"ר בהגדה של פסח: "נזהרין ביותר ממצה שרויה, ולכן המצות שעל השולחן מכוסות, שמא תיפול עליהם טיפת מים. וכן שלא יפול מפירווי ה"שמורה" במים או במרק. קודם ששופכין מים, או משקין שמים מעורבים בהם, לכוס או לקערה, בודקין שלא יהיו בכלי פירווי מצה. למים אמצעים ואחרונים אין להעביר ידיו על שפתיו".

ובשנת תשמ"ח²⁷ הוסיף הרבי ואמר, שמצד ענייני חינוך הילדים שייכת גם להם הקפדה בעניין שרויה: "כולל גם בנוגע לקטנים אשר מצד ענין החינוך צריכים גם הם להזהר ממצה שרויה ובמילא התיקון והשלימות בענין זה נוגע גם אליהם".

מצות יד שרויה או מכונה?

וכעת נחזור לשאלה ששאלנו - מה הדין בחולה או קטן שאינו יכול לאכול מצה של עבודת יד כמות שהיא: האם מוטב שיאכל מצות עבודת יד שרויה, או מוטב שיאכל מצות מכונה. למעשה, מדובר על התנגשות בין שני חששות משמעותיים. איזה מהם גובר?

אך יש ללמוד מדברי הרבי²⁸ במענה לשאלה ששאל משהו האם אפשר ליתן לנכדיו הקטנים בחג הפסח מצות של מכונה, והשיב הרבי: בנוגע לשרויה או שאר הידורים - יכולים להקל, אבל לא בנוגע למצות של מכונה, כי מצה עניינה אמונה (מיכלא דמהימנותא), וצריכים לעבוד על זה כבר מקטנות.

בנוגע לעניין האמונה שנעשה ע"י אכילת מצה מובא בחסידות שזוהו על דרך מארז"ל "אין התינוק יודע לקרות אבא כו' עד שיטעום טעם דגן". ופשוט, שאין הכוונה בזה למצות של מכונה!...

ועל-פי כל המבואר לעיל אולי יש לבאר את הטעם לכך: במצת מכונה מלבד חשש חמץ שכתבו הפוסקים, יש גם החיסרון שאין זה בגדר מצה, כפי שהתבאר לעיל דעת השיטות הפוסלות מצות אלו.

לאור זאת, ברורה המסקנה שבשעת הדחק עדיפה אכילת מצת עבודת יד שרויה מאכילת מצות מכונה.

27. תורת מנחם התוועדיות תשמ"ח ח"ג עמ' 111

הע' 852.

28. תורת מנחם התוועדיות ח"ג עמ' 7.

24. ס' 1.

25. ס' תנח סק"א.

26. בגיליון האמור.

חג הפסח – לידת עם ישראל

התוועדות חסידית לכבוד חג הפסח

עם הרב טוביה בולטון שליט"א

משפיע בכפר חב"ד

"אני יהודי טוב".

כאשר פרצו פרעות תרפ"ט והערבים ערכו פוגרום ביהודים רח"ל, הוא בדיוק ישב עם חבריו הערבים ופטפט עמם. בעת שנכנסו הפורעים אל החדר, הם שאלו: "יש כאן יהודים?", והערבים שנוכחו בחדר, חבריו של מנשה, נענו ואמרו: "הוא משלנו", והפורעים עזבו את המקום.

כאשר הוא הבחין במה שאירע, הוא קם ויצא מהחדר ואמר לפורעים: "אני יהודי!". והם שבו ורצחו אותו בדם קר. זהו יהודי! זוהי עוצמתה של הנשמה האלקית שבכל אחד מישראל!

למה לא אומרים הלל בפורים?

ונחזור לענייננו:

לפי הסבר פנימי זה, בוודאי שביום נעלה כמו פורים, שבו התגלה תוקף ההתאחדות של ישראל עם הקב"ה, צריכים לומר הלל ולשבח על הקשר הכל-כך חזק של הקב"ה עם בני ישראל? אך בפועל ההלכה היא, שבפסח, שלקחו את בני ישראל מהשבי והשעבוד במצרים, נתנו להם אחריות וזה הגיע לידי חטא חמור כל כך – אומרים הלל; ואילו בפורים, שבו עמדו כל בני ישראל במסירות נפש – לא אומרים הלל. והדברים דורשים ביאור.

בין "פשט" ל"פשטיל"

לפני גוף הצגת הדברים דלהלן, ברצוני להבהיר:

שמעתי פעם מהמשפיע הרה"ח ר' מענדל פוטרפס ז"ל, שיש מושג של "אמירת פשט", ויש מושג של "אמירת פשטיל". כאשר אומרים "פשט", באים לבאר את גוף הסוגיא בה דנים, ודבר זה מצריך עיון עמוק ובדיקה יסודית האם הדברים מתאימים לכללי התורה וכו';

מה-שאין-כן אמירת "פשטיל" אינה במסגרת של ביאור בגוף הסוגיא, אלא רעיון אישי בלבד, כאשר עיקר המטרה היא לבטא מסר מסוים בעבודת האדם ותכלית ייעודו.

אם כן הדברים דלהלן אינם אלא בגדר "פשטיל" בלבד.

לידה משמחת

המצב הרוחני הכללי של בני ישראל

ישראל הוא הרי עם חכם ונכון, ובנוסף לכך – אין דעותיהם שוות כידוע. מישוהו מתוך כל בעלי הדעות המגוונות, היה צריך לקום ולומר:

"חברים, זה הרס של כל המסורת שלנו. כל הדברים הטובים, כל מה שקיבלנו מאבותינו אברהם, יצחק ויעקב, כל מה שהתחיל ביציאת מצרים, מתן תורה והכניסה לארץ ישראל – הכול ילך לאיבוד, רק בגלל שלא הסכמנו לומר כלפי חוץ שלוש מילים. זה לא הגיוני! זה לא נכון!".

אבל עובדה היא, שבכל משך זמן הגזירה לא קמה איזושהי קבוצת יהודים קטנה מתוך כלל עם ישראל שתנסה לשכנע את בני ישראל לומר שלוש מילים ובכך להציל את הכול. לא היה שום קומץ אנשים, ואפילו לא אדם אחד מישראל שחשב על זה; זו לא הייתה אופציה שהיו צריכים לצאת נגדה ולשכנע; זה היה טבעי לחלוטין.

וכמו שלא צריך לשכנע בן אדם לחיות, כך לא צריך היה לשכנע את היהודים: תישארו יהודים למרות הגזירה הקשה. זה היה בדם שלהם, אלא שזה התעורר על-ידי מרדכי היהודי, משה רבינו בדורו.

סיפורו של מנשה מחברון

שמעתי פעם מהרב משה נפרסטק ז"ל סיפור מעניין בהקשר זה.

דרך אגב: ר' משה ע"ה היה איש מיוחד מאוד. בעיני הוא היה כמו ר' מענדל פוטרפס הישראלי. כוונתי היא: ר' מענדל ע"ה היה כידוע איש אמת, חסיד שתוכו כברו ששנא כל 'חיצוניות'. אבל לר' מענדל הייתה היסטוריה מיוחדת: הוא גדל והתחנך בדור של מסירות נפש בפועל ממש, וישב שנים ארוכות בכלא הרוסי וסבל ייסורים רבים.

אך ר' מיישקע ע"ה גדל והתחנך רוב שנותיו כאן בארץ ישראל. ויחד עם זאת הוא היה איש אמת, אהב אמת ושנא את השקר בכל מאודו.

בכל אופן ר' משה סיפר כך:

בחברון של לפני כמאה שנה, רובם ככולם של היהודים שחיו בעיר היו דתיים. אבל היה שם בחור בשם מנשה שהתרחק מהכול, התיידד עם הערבים, היה אוכל איתם ומתרועע עמם, ואף היה מחציף ונוסע בשכונת היהודים על גבי הסוס בשבת.

היהודים היו מפצירים בו שיחזור בו, אך הוא היה מגיב להם ואומר:

גם פורים וגם פסח שייכים הם לעניין הגאולה, וכדברי חז"ל בנוגע לטעם חגיגת היו"ט של פורים באדר שני כדי לקיים "מיסמך גאולה לגאולה".

אבל ישנו הבדל גדול ביניהם: בפסח אומרים הלל מיד עם התקדש החג – לאחר תפילת ערבית, במהלך ליל הסדר, למחרת ביו"ט הראשון, ובשאר ימות החג (ללא ברכה); ואילו בפורים לא אומרים הלל. בגמרא ישנן כמה דעות מדוע, אך לפי חלק מהשיטות זהו מפני שעל הנס של פורים אין ראוי לומר הלל.

דבר זה מעורר תימה: אמנם בפסח בני ישראל יצאו מעבדות לחירות באופן ניסי ושמיימי לחלוטין, אבל אחרי כל הניסים וה'גילויים' האלקיים הנעלים, תוך כדי שהם אכלו את המן ושתו את המים שהקב"ה נתן להם בצורה ניסית – הם עבדו את העגל.

וגם לאחר שמשה רבינו ירד חזרה מההר, והתבררה הטעות ותוצאתה הקשה שנעשו על דעת עצמם ללא הרועה הנאמן לצידם, הטעויות והבעיות לא נעלמו. הם המשיכו להתלונן; ואפילו בנוגע לנושא הכללי והמרכזי ביותר – תכלית יציאתם ממצרים שהיא הכניסה לארץ ישראל – חטאו בני ישראל ומיאנו להיכנס לארץ חלב ודבש;

לחלופין, בזמן גזירת המן, בימי הפורים, הקב"ה הציל את כלל עם ישראל מגזירה קשה ונוראית שריחפה על כל עם ישראל, ללא יוצא מן הכלל (בשונה מיציאת מצרים שרק חמישית מעם ישראל יצאו ונגאלו). זהו נס עצום.

כיצד לא קמה קבוצת התנגדות?

ייחודיותו של נס פורים מתחדדת הרבה יותר, לאור ההבנה העמוקה שתורת חסידות חב"ד יוצקת למה שהתחולל באותם ימים:

המן הרשע בגזירתו הקשה נתן ברירה: אם אתה יהודי – חלה עליך הגזירה; אבל אם אינך יהודי – אתה חי. הוא נתן ליהודים אפשרות בחירה ודרך מילוט מהגזירה הקשה (ממש דמוקרטיה...).

ואף-על-פי-כן, אדמו"ר הזקן כותב בתורה אור, שלא עלתה על דעת שום אדם מישראל מחשבת חוץ! לא עלה במחשבה אצל שום יהודי – אולי כדאי לבחור בדרך המילוט מהגזירה הנוראית?

ונשער בנפשנו: היו אז מאות אלפים או מיליונים של יהודים ברחבי העולם. עם

הרה"ח ר' אברהם משה נפרסטק ז"ל בהתעודות חסידות ב'זאל' ישיבת תומכי תמימים המרכזית נפר חב"ד. נלב"ע י' ניסן תשע"ו.

אינו יכול לנהל שום דבר, ואיננו יודעים כיצד יוכל לנהל דברים בעתיד; אבל אין לתינוק שום מתח, והכול הפתעה אצלו.

וזו הייחודיות של יציאת מצרים, ואת זה אנו צריכים להכניס לתוך חיינו על-ידי אכילת מצה: לדעת ולהכיר שהקב"ה מנהל את העניינים; לא אנחנו צריכים לנהל את הכול. הקב"ה הוא בעה"ב, וכל תוכן חיינו הוא סביבו והשלמת רצונו.

אמנם כאשר הילד קטן, קורה שהילד עושה שטויות ומתלכלך, ויש לו הרבה מה ללמוד, להתפתח ולגלות את הכוחות העצומים שיש בו מעצם הולדתו; אבל תמיד הוא יודע שהוא ילד קטנטן שמקבל הכול מאביו, וכל תפקידו הוא לעשות רצונו.

הדבר הראשון שצריך להיות מורגש אצלנו כחסידים הוא - לא שאנו מנהיגים של קהילות גדולות, מנהלי פרויקטים גדולים, מוסדות חשובים וכו', אלא זה ש"עבד אברהם אנכי"; כל השאר הוא שלב שני ואמור להיות הרבה יותר טפל מבחינתנו.

בוודאי יש לתפקד ולעשות כל מה שמוטל עלינו, אבל התחושה הבסיסית צריכה להיות תחושת הביטול, כתינוק שנולד.

ר' משה נפרסטק היה אומר: אתה צריך לעשות הכול בעצמך, ואז תראה כיצד הקב"ה עושה הכול בשבילך.

התשובה שהגוי התפעל ממנה

התנועה של ביטול, קבלת האחריות על התפקיד שהקב"ה מציב לנו, וההתמסרות לעשייתו - היא הדבר הכי טוב שיכול להיות לבן אדם.

באחת ההזדמנויות שנסעתי לרבי, ניגשתי לאנשים במטוס ושאלתי אותם האם הם רוצים להניח תפילין. באחד

הוא כתב לרבי, שעל-אף שעבר כל חודש החגים שבו שהה אצל הרבי, הוא אינו מרגיש כלום.

הרבי ענה לו את התוכן דלהלן: לכל אדם יש לב, ריאות, כליות, כבד ושאר איברים. אדם בריא הוא, כאשר הוא אינו מרגיש את האיברים הללו...

חסיד אינו מחפש "להרגיש". חסיד מסור למה שהרבי דורש ממנו, וכל אישיותו מחוברת לזה. הוא מתחבר לכלל החסידים ולכלל ישראל המבצעים תפקידם כאן בעולם, ואינו מרגיש את עצמו ואינו עסוק בעצמו. וכמו להקה, שכל אחד מסור לעשיית החלק שלו בתוך הכלל כולו, ואינו חושב אודות עצמו; ואז הביצוע הנעשה באמצעות כולם הוא מושלם.

ההגדרה של ר' מענדל לדיכאון

העובדה שאדם לא מרגיש את עצמו היא סימן טוב. מכונת כביסה טובה, היא כאשר כל החלקים שבה עושים מלאכתם טוב; כאשר חלק מסוים בולט - זו בעיה.

פעם ליוויתי את ר' מענדל ז"ל בדרך, והוא התבטא ואמר: "הסיבה לדיכאון היא - מה שהאדם רוצה להגדיל את עצמו ("פארגרעסן זיך"); והסיבה לשמחה היא - כאשר אדם רוצה להגדיל את הקב"ה..."

הדגש אינו על להקטין את עצמך, אלא על הגדלת הקב"ה. הוא בורא אותך בכל רגע עם תכונות מיוחדות בשביל תפקיד מסוים, ומגיע לו לא פחות ממה שמגיע לך... והרגשת דבר זה - זהו ביטול.

כמו ילד קטנטן

זו הנקודה של פסח - לידת עם ישראל. התינוק שנולד הוא אמנם קטנטן, הוא

בתקופת גזירת פורים, היה בדוגמת אדם חולה הנתון בתרדמת. וכידוע, שהסיבה לכך שלמעלה היה מצב של שינה, "שנת המלך", הוא תוצאה מכך שלמטה בני ישראל היו במצב של שינה.

אדם הנמצא בתרדמת, גם כאשר הוא מתעורר, עדיין הוא חולה ויש צורך בהחלמה וכו'. כללות מצבו אינו משמח.

אמנם בבני ישראל התגלתה נקודת היהדות, הם התעוררו מהשינה ועמדו כולם יחד במסירות נפש, אבל כללות המצב היה עגום מאוד. וכפי שנאמר בחז"ל, שגם לאחר הנס "אכתי עבדי דאחשורוש אנן".

מאידיך, גלות מצרים נמשלה לעיבור (כמבואר בכתבי האריז"ל), והגאולה ממצרים נמשלה ללידה. וכפי שמתואר בנביא יחזקאל פרק טז, שיציאת עם ישראל ממצרים נחשבת כזמן לידתו.

עיבור ובעיקר הלידה שאחריה, הם דבר המשמח מאוד. למרות שביום הלידה אף אחד לא יודע מה יהיה עם הולד בעתיד, עדיין לא רואים בגלוי את תכונותיו ומעלותיו, ובוודאי שאין שום ידיעה כיצד הוא יממש אותן, מכל מקום, כולם שמחים ומאושרים מעצם לידתו. עצם מציאותו של הולד קיימת, וזה הדבר שגורם שמחה עצומה.

הכול נמצא בגרעין הקטן

זוהי הייחודיות של חג הפסח:

בחג הפסח הכול התחיל. אז נולד העם שעצמותו היא - ההתקשרות עם אביו שבשמים, בקב"ה; בפורים קיימו מה שקיבלו כבר. אז התגלה מה שכבר ניתן ביציאה ממצרים ובמתן תורה בסיני.

בולד הקטן הכול כבר נמצא, כמו שבגרעין הקטן יש את כל סגולותיו של האילן הענק; כל השאר זה המשך ההתפתחות.

וכך גם בנוגע ללידת עם ישראל: העצם של בני ישראל נולד בפסח, ביציאה ממצרים שבו בני ישראל נעשו לעם והכול ניתן להם אז.

חסיד אינו מחפש "להרגיש"

המשפיע הרה"ח ר' שולם פלדמן ז"ל היה אומר, שהנקודה של כל המאמרים בלקוטי תורה זה ביטול העולמות. זו הנקודה של הכול, וזו הנקודה העצמית והבסיסית של בני ישראל.

ונקודה זו עלינו "להחיות" ו"לחיות" בחג הפסח.

המשמעות הראשונה של ביטול היא - שהאדם יוצא מעצמו, מתחושותיו האישיות והאנוכיות, ומצטרף לטוב אמיתי שמעליו.

שמעתי פעם מחסיד שזכה להיות ב'קבוצה' הראשונה שנסעה מארץ הקודש אל הרבי, שאחרי כל החגים

קצרים

דיני בורר במצות

שאלה: האם יש איסור בורר בהסרת המקומות הנפוחים או הכפולים שבמצה ביו"ט או בשבת חוה"מ פסח?

תשובה: באופן כללי, בהסרת ה"כפולות" או ה"נפוחות" אין איסור בורר, וניתן להסירם כנדרש אפילו שלא בסמוך לאכילה.

זאת מפני שאיסור בורר הוא רק בשני מינים שמעוניין באחד מהם בלבד, או במין אחד שחלק אחד ממנו ראוי לאכילה והחלק האחר אינו ראוי לאכילה כלל (או שראוי להיאכל רק ע"י הדחק) מחמת הקול וכיו"ב. במצבים אלה, מבחינה הלכתית מדובר בפסולת כנגד אוכל, וחלים על כך דיני ותנאי בורר¹.

מה שאין כן ברירת החלקים הכפולים והנפוחים שבמצה, שסיבת איאכילתם נעשית רק מחמת חשש הלכתי, ודבר זה אינו מחשיב חלקים אלו לפסולת². ועל כן נשארים כל חלקי המצה כמין אחד ממש שאין בו דיני בורר.

שאלה: האם מותר להסיר בשבת חול המועד את החלק השרוף שבקצה המצה?

תשובה: אם יש חלק שרוף ממש כפחם שאינו ראוי לאכילה והאדם אינו מעוניין בו כלל - הסרתו צריכה להיות בסמוך לאכילה. ולכתחילה עדיף שיסיר גם קצת מהמצה שאינה שרופה, באופן שניכר שמסיר מעט יותר מהרגיל במצב כזה בימות החול;

אך בשעת הצורך, יכול לסמוך על הסוברים שמספיק להסיר רק החלק השרוף מהמצה, כאשר עושה זאת בסמיכות לאכילה, מכיוון שיש אומרים שפעולה זו נחשבת כקילוף קליפת פרי וכדרך אכילה³, שהוא דבר המותר³.

המתנה הטובה ביותר

את ביצוע התפקיד צריך לעשות מתוך שמחה. בפסח שבו אוכלים את המצה שהיא מאכל האמונה, המסמלת התבטלות, שותים גם ארבע כוסות יין, המסמל את השמחה.

יהודי צריך לזכור תמיד: כל רגע שהקב"ה נותן לי בחיים זה דבר טוב. כל רגע הוא חדש, ושום דבר לא חייבים לי. מה מגיע לי? מה חייבים לי? אני חייב למי שברא אותי את הכול.

אחד הפירושים במילה 'תשובה' הוא - להשיב ולהחזיר לקב"ה. מה צריך להחזיר לו? את הכול! את הראש, את הלב, את העיניים, את הידיים, את הרגליים - את כל הכוחות ואת כל האיברים. להשתמש בהם כרצונו ובשכילו.

וזה המתנה הכי גדולה שקיבלנו מהקב"ה - האחריות שהוא הפקיד בידנו להחזיר.

אין יותר גרוע מאדם שפוטרים אותו מהכול. אדם שחי בתחושה שלא צריכים אותו, שאין משהו שהוא אחראי עליו, אין לו טעם לקום בבוקר. זה טעם מיתה.

כל ימי חיך

זו המשמעות של ביטול. לחפש ולהרגיש את האחריות שהקב"ה נתן לנו בשמחה ובטוב לבב. ולפי איך שהדברים מוארים בתורתו של הרבי, אין לנו מנוחה לשניה אחת. כל הזמן נדרשים אנו לעשות עוד ועוד ובכל התחומים. והרבי כידוע הוא הדוגמה הכי טובה לאדם שלא נח כלל. כל רגע יש אחריות כלפי הקב"ה להפוך את העולם ולהכיניו לגאולה.

וכפי שהרבי פירש את המאמר "כל ימי חיך להביא לימות המשיח": "כל ימי", כל הזמן שלך; "כל... חיך", כל החיות שלך. את כל הזמן ואת כל החיות יהודי צריך להקדיש כדי להביא לימות המשיח.

זה מה שקבלנו ביציאת מצרים. נעשינו עבדים לקב"ה (אם היינו נשארים חלילה במצרים היהודים היו הופכים למנהיגים... היינו עושים למצרים מה שהם עשו לנו...); אבל הקב"ה בטובו ומאהבתו אותנו, הוציאנו משם ועשה אותנו עבדי ה'.

לכן צריך להזכיר יציאת מצרים כל יום.

המושבים ישב גוי קתולי ששאל אותי: "אני רואה שיש לך פנים שמחות, למה אתה כל כך שמח?". חשבתי לעצמי מה אוכל לומר לו כתשובה על שאלה כזו? ואז ה' הבריק במוחי רעיון:

"אתה הרי רואה שאני אדם דתי, מאמין בה'; אבל האמת היא שאין לי שום מושג מה זה בורא. אני רק יודע שהוא בורא את העולם, שהוא טוב ומיטיב לכול, אבל אין לי שום מושג מהו.

"אבל בתנ"ך כתוב שכל אדם נברא בצלם אלקים. אז כל פעם שאני רואה בן אדם, שדמותו היא בצלם אלקים, זה עושה לי טוב ואני שמח".

אותו גוי ענה בהתפעלות: "זה הפוך מהדת שלנו. אצלנו אומרים שבמין האנושי יש צדדים מאוד שליליים ושפלים, ובני אדם מצד עצמם שייכים לגיהנם וכו'. הרעיון הזה שאתה אומר, על שייכותו וקירובו של האדם לבורא, הוא משהו מאוד מיוחד".

ואז הוא סיים ואמר לי: "אני עובר תקופה קשה בחיים, אבל מה שאמרת לי שימח ורומם אותי מאוד". ומרוב התרגשות הוא חיבק אותי בהערכה ושמחה.

נדרך אגב: אחת המשמעויות של היותנו "עם נבחר" היא, שהקב"ה בחר בנו לגלות בעולם עד כמה הקב"ה הכניס בו טוב, ועד כמה לקב"ה אכפת ממה שקורה בו. ובכלל זה להסביר גם לגויים עד כמה הקב"ה אוהב את בריותיו ומיטיב עמם. וכנוסח ברכת המזון: "א-ל זן ומפרנס לכל ומיטיב לכל".

כאשר הולכים ברוח זו, לא מורגשת גזענות. גזענות זה ביטוי של שנאה והתנשאות הנובעת מהשוני; אבל עצם ידיעת השוני בין אנשים זה לא דבר רע ולא אמור לעורר שנאה. אדרבה, ידיעת התפקיד הייחודי של כל אדם אמורה לקרב ולאחד בין בני אדם, להיותם פועלים למטרה משותפת.

סיפור זה נתן לי להבין עד כמה העובדה שהקב"ה קירב אותנו אליו, העניק לנו אחריות ותפקיד, ונתן לנו את האפשרות להתבטל אליו ולעשות רצונו - זה הדבר הטוב ביותר שיכול להיות.

אמנם יש הרבה דברים שאינם נראים טוב בעולם, אך לא צריך להתעסק בזה. צריך לקפוץ מעל זה, לרחות את זה. זו המשמעות של פסח מלשון קפיצה.

1. שוע"ר סי' שיט סעיפים ד"ה.
2. שוע"ר סי' תק ס"ח. וראה שבת כהלכה יב, יא. ודלא כמו שהכריע להחמיר בזה בשש"כ (ג, ל) להחשיב זאת כשני מינים.
3. ראה שבת כהלכה (יב, קלב ובמ"מ שצויינו שם. ושם ספ"ג ובמ"מ). הערת הגר"א נבנצאל שליט"א ללוח ההלכות והמנהגים. ספר מקראי קודש (הררי) ליל הסדר עמ' שעה בשם הגר"מ אליהו זצ"ל.

קיצור דיני שדכנות

מתי הצעת שידוך נחשבת כפעולה של שדכן ומחייבת בדמי שדכנות ומתי זה נחשב כעשיית טובה בלבד? • ממתי חייבים הצדדים לשלם דמי שדכנות, ומה הדין בשידוך שהתבטל? • ומה קורה כאשר צד אחד מסרב לשלם? • מאמר שני בסדרת הלכות שדכנות לפרטי פרטים

מאת הרב אברהם מאיר רבינוביץ שליט"א

דיין בבית דין צדק כפר חב"ד

השיג את כל הפרטים ו"עקף" את השדכן – הרי הוא חייב לשלם דמי שדכנות מלאים.⁴

ד. אם השדכן לא ידע את כל הפרטים והיה צורך לעבוד לבד על המשך קידום הצעת השידוך – יש בכך כמה חילוקי דינים. ראה בהערה.⁵

ה. כמו כן לאידך גיסא: אדם שידע אודות שידוך מסויים אך המידע עצמו עדיין לא גרם לו להתקדם בשידוך. אך לאחר שהשדכן שוחח עמו התווספו לו פרטים אודות הצעה זו וזה שכנע אותו להתקדם בשידוך – הרי הוא חייב בדמי שדכנות מלאים.⁶

פעולה בדרך המקובלת

ו. החיוב לשלם דמי שדכנות הוא כאשר השדכן פעל כדרך המקובלת אצל שדכנים, אך כאשר פעולתו אינה כוללת פעולות שהן חלק מפעולת השידוך המקובלת באותו מקום – אין חיוב לשלם דמי שדכנות.⁷

4. שיחתו עם השדכן נעשתה בצורה של קבלת שירות של שידוך, אלא שבאמצע פעולתו של השדכן החליט להערים ולהסתדר לבד. וכיוון שהמידע שקיבל מהשדכן בתור פעולת שידוך הוא שהוביל לסגירת השידוך – הרי הוא חייב על הנאתו בדמי שידוך מלאים.

5. יש אומרים ששכר השדכן במצב זה הוא כ'מתחיל' ויקבל רק שליש דמי השדכנות (חוקי חיים ס' א ס"ו), ויש אומרים שלא יקבל כלום (משפט שלום בשם שו"ת פאת נגב, הובא בפתחי חושן שכירות פ"ד סק"ו). והדבר תלוי במהות הפרטים שנתן השדכן וקשה מאוד לקבוע כללים מוגדרים לדבר זה. ועיין ברמ"א ס' קט סכ"ב. ובמקרה של חילוקי דעות, יש לגשת לביור הדברים בבית דין צדק.

6. השדכן פעל בנידון זה כדרך שדכנים ולשם קבלת תשלום ופעולתו היא שהביאה לתוצאה הרצויה.

7. ראה פתחי תשובה חו"מ ס' קפה סק"ג שהביא, ש"מתחיל" (עניינו יבואר בהזדמנות אחרת אי"ה), אינו נקרא אלא אם כן אמר "כמה אתה נותן". וראה גם פתחי תשובה אה"ע ס' נ סקט"ז. והיינו משום שביניהם כך היה הנוהג שחלק מהותי מפעולת השדכן הוא הדיבור אודות סכום הנדוניא, ובלא הזכרת הסכום המשוער – אין זה נחשב כהצעה כלל.

ומכאן נלמד, שפעולת השדכן צריכה להיות פעולה מוגדרת ומסוימת במידת-מה באופן שהיא מקרבת בין הצדדים, והיא אינה העברת מידע כללי בלבד. וראה בהמשך דברי הפתחי תשובה שם דעות נוספות בעניין, אך אין מחלוקת על העיקרון הנ"ל. ואכ"מ.

ובמשפט שלום ס' קפה ס"ו הביא דין זה לגבי סרסור, שאם לא עסק בדמי הסחורה אינו צריך לשלם שכר הסרסור.

(ושם כתב, שאם התחכם הקונה והקדים ו"עקף" את הסרסור וקנה לפני שיסיפק הסרסור לקדם את העניין – הרי זה מנהג רמאות).

וראה בהרחבה בשו"ת משפטיק ליעקב ח"ט עמ' רנד.

ויש לבאר זאת: אם החיוב בדמי שדכנות הוא מחמת היות השדכן פועל, הרי

פעולה מתוך כוונה להועיל ולהרוויח

א. חיוב תשלום עבור שדכנות הוא רק כאשר השדכן נתן שירות מתוך כוונה להועיל ולתת שירות לצדדים הנהנים משירות זה, אך אין חיוב לשלם עבור עצם קבלת מידע. לכן כאשר הגיע לידי אדם מידע ממישהו מבלי שהלה נתכוון להועיל ולתת שירות למקבל המידע – אין חיוב תשלום עבור כך.¹

לדוגמה: אדם ששמע שיחה שהתקיימה בין שני אנשים על הצעת שידוך שמתאימה לו, והלך השומע מן הצד והעביר את ההצעה לצד השני ללא השדכן – הוא אינו חייב לשלם דמי שידוך למקור ממנו שמע על שידוך זה, ואפילו שמע זאת משדכן העוסק בשידוכים.²

ב. כמו כן במקרה ששדכן הציע לאבי הבת בחור בשם ראובן, והוסיף ואמר לו, שביכולתו לברר על ראובן אצל החברותא שלו הנקרא בשם שמעון, אף שלדעתו שמעון הוא פחות מתאים במקרה זה.

הלך אבי הבת וברר אצל שמעון, ומתוך הדברים מצא חן בעיניו שמעון ונראה לו מתאים יותר עבור בתו. ופנה באמצעות ידידו אל שמעון והשידוך ביניהם נסגר.

הדין הוא, שאבי הבת פטור מלשלם דמי שדכנות לשדכן שהציע את ראובן ואגב כך סיפר לו אודות שמעון. כיוון שמסירת שמו של שמעון לא נאמרה לאבי הבת כשירות של שדכנות שעניינה הוא הצעת שידוך.³

ג. אמנם, אדם שקיבל שם משדכן ועוד קודם שקיבל ממנו פרטים מלאים, המשיך עם המידע שהיה בידו, ובכוחות עצמו

1. כפי שהתבאר במאמר הקודם (נדפס בגיליון בית ההוראה מס' 16), החיוב בתשלום דמי שדכנות נובע או מהיות השדכן פועל העובד בשליחות מעבידו, או מדין יורד לשדה חבירו והשביחה.

והנה, אם החיוב הוא מדין פועל, ודאי שחיוב זה חל רק אם העובד פעל ועבד בשליחות המעביד ועבורו; אך גם אם החיוב הוא מדין יורד לשדה חבירו להשביחה, החיוב חל רק אם היורד ירד מתוך כוונה לקבל שכר ממי שמשביח עבורו – ראה ש"ך חו"מ ס' קטו סק"י.

אולם כאשר אדם מסוים גרם הנאה לאדם אחר שלא מתוך כוונה ליטול שכר על כך – הנהנה אינו חייב לשלם עבור הנאתו. וכן למדו הפוסקים מתשובת האבני נור חו"מ ס' לו. וראה שו"ת יד אליהו ס' עד. ובעלון 'המשפט' 59 הערה 19 עמ' 3 האריך בזה.

2. המדובר הוא, כאשר השיחה נערכה בקול וללא שהשומע חודר אל תוך פרטיותם של שני האנשים המשוחחים. במקרה של חדירה לפרטיות, ישנו איסור בכך מצד דיני גניבת דעת וגניבת מידע, בפרט אם מדובר אודות מידע השייך לשדכן המתפרנס ממידע זה. ובדיעבד, כאשר עבר ונהנה מגניבת מידע, יש בזה כמה פרטי דינים האם וכמה חייב, ואכ"מ.

3. משפטיק ליעקב חלק ט עמ' רנו.

לדוגמה: שדכן שנתן לאבי הבת רשימה של כמה וכמה בחורים משיבה מסוימת. האבא בחר בעצמו כמה שמות שהיו נראים בעיניו מתאימים, עד שבחר הצעה מסוימת ובסופו של דבר נסגר השידוך.

במצב זה, האבא אינו חייב לשלם דמי שדכנות לשדכן, כיוון שנתנת רשימה גדולה של שמות אינה נחשבת כדרך שדכנות המקובלת, הכוללת הצעה ספציפית המקרבת ומביאה לידי פועל, ובדרך כלל גם כוללת פניה לצד השני לשם הצעת השידוך.⁸

ז. כמו כן כאשר ראובן ערך בירור מפורט אצל שמעון אודות הצעת שידוך מסוימת, ושמעון אכן נתן מידע מפורט ומועיל, ואף עזר לקדם ו"לדחוף" את הבאת השידוך לפועל.

ראובן פטור מלשלם לשמעון דמי שדכנות, גם אם המציאות היא שבלעדי שמעון השידוך לא היה יוצא אל הפועל.⁹

ח. כמו כן אם ראובן סיפר לשמעון על רעיון שנראה לו כמתאים לשידוך, והלך שמעון והציע בפועל את השידוך לשני הצדדים; ראובן אינו נחשב כלל לשדכן ואינו זכאי לקבלת שכר שדכנות.

יתירה מזו: אפילו אם ראובן אמר לשמעון להציע את השידוך, ראובן אינו נחשב לשדכן¹⁰. אלא אם כן התנה במפורש¹¹ עם שמעון שהוא שליח שלו¹² להצעה וחלק מדמי השדכנות שייכים לו.

זמן חלות חיוב התשלום ועל מי הוא חל

ט. זמן חלות חובת התשלום עבור שידוך לפי הנהוג כיום בקהילות אנ"ש חסידי חב"ד בארה"ק, הוא בעת סגירת השידוך ופרסומו¹³.

י. יש אומרים¹⁴ שחיוב דמי שדכנות חל רק על ההורים, המחותרים, ולא על החתן והכלה עצמם, כיוון שהשדכנים

הוא צריך לעשות פעולתו כדרך המקובלת; ואם הוא בגדר "יורד" – החיוב הוא רק בשדה העשויה ליטע, והיינו סוג הפעולות שעליהן מקובל באותו זמן ובאותו מקום לשלם שכר שדכנות, אך פעולה שלא מקובל לגבות עליה שכר – אינה מחייבת משום "יורד לשדה חבירו והשביחה".

להמחשת העניין: ברור לכל בר-דעת, שאדם שביקש מחברו מספר טלפון של פלוני, לא יוכל אחר"כ לבקש ממנו שכר על עזרתו.

8. משפט"ק ליעקב ח"ט עמ' רנה.

9. במקרה זה, שמעון שימש כמקור שאצלו מבררים על הצעת השידוך, והוא לא עשה פעולות המוגדרות כפעולה של שדכנות. בנוסף, הוא לא התכוון לעשות זאת כפעולה של שדכן עבור תשלום.

וראה משפט"ק ליעקב שם.

10. כאמור, התשלום עבור שדכנות הוא לא על פעולת שידוך המקובלת. לכן, ראובן, שהתבייש להציע את ההצעה או לא הציע אותה מכל סיבה אחרת, אינו נחשב לשדכן. ראה חוט השני סי' ג.

11. אם מדובר בשדכן מוכר שפנה לשדכן אחר לעשות דבר זה, יש לומר שגם אם לא דיברו על כך במפורש נחשב כהתנו על כך. שהרי זהו דבר מקובל בין מתווכים ושדכנים לעבוד בשיותף פעולה ולחלוק את דמי תיווך.

12. מהר"י טויל סי' ט אות ה. הישר והטוב ח"א עמ' רמה.

13. ראה רמ"א חו"מ סוף סי' קפה, שדבר זה תלוי במנהג. והמנהג כיום ברוב קהילות הוא לשלם מיד עם סגירת השידוך.

יש קהילות שנהגו לשלם רק בחתימה על התנאים – ראה נטעי גבריאלי שידוכים סי' לח הערה א, אבל באנ"ש חסידי חב"ד נהוג שחותרים על התנאים רק סמוך לנישואין, ולכן חתימת התנאים אינה נוגעת לדין זה.

כמו כן גם אם אחרי הלחיים' קובעים לעשות ווארט באירוע גדול, החיוב לשלם הוא משעת הלחיים'. וראה פתחי חושן שכירות פי"ד סק"ג.

אמנם, בקהילות שנהגו לשלם רק לאחר הנישואין – אזי רק אז הוא זמן חלות החיוב, כמבואר ברמ"א שם. וישנה נפק"מ לעניין שידוך שהתבטל. וראה להלן הערה 28.

14. ערך שי סי' קפה.

יודעים מראש שכך הוא הנהוג המקובל¹⁵, ועל-פי רוב אין לחתן ולכלה כסף משל עצמם לשלם הוצאות החתונה, ובכלל זה דמי שדכנות.

אך יש אומרים¹⁶, שבכל אופן עיקר חיוב דמי השדכנות הוא על החתן והכלה, שהם הנהנים העיקריים מהשידוך¹⁷; אלא שהנהוג המקובל הוא שההורים משלמים זאת עבורם, כמו את יתר הוצאות החתונה.

יא. במקרה שצד אחד לא שילם דמי שדכנות, יש אומרים¹⁸ שאי-אפשר לחייב את הצד השני בחלק שהאחר לא שילם; ויש אומרים¹⁹ שעל כל צד חל חיוב לוודא שמלוא הסכום ישולם לשדכן. ועל כן במקרה כזה ראוי לפייס את השדכן²⁰.

יב. גם אם השדכן לא קיבל כסף, יש לו ליהרהר מאוד לא לקלקל השידוך²¹.

יג. שדכן שמאיים לקלקל שידוך בגלל כסף, זכות הצדדים לא להמשיך איתו²², ויקבל שכרו כדין מתחיל²³ בלבד.

מה הדין אם התבטל השידוך?

יד. במקרה של שידוך שהתבטל – אם הביטול נעשה מחמת בעיה מסוימת שנודע עליה לאחד הצדדים ואילו היה יודע זאת קודם לא היה סוגר את השידוך מלכתחילה²⁴, פטורים הצדדים מלשלם דמי שדכנות לשדכן²⁵, גם אם פעולתו נעשתה בתום

15. וכן פסק בפתחי חושן שכירות פי"ד הערה ג ובהליכות ישראל סי' ג.
16. ראה אבני נזר חו"מ סי' לו. ובתשובות והנהגות ג סתנו סק"ב צידד בדעה זו במקרה שההורים לא שילמו.

17. הדין האמור קיים רק אם השדכן פנה ביוזמתו והציע לצדדים את השידוך, שאזי החיוב הוא מדין יורד לשדה חבירו, אבל אם ההורים הם שפנו לשדכן, ודאי שהחיוב חל רק על ההורים שהרי השדכן נעשה פועל שלהם בלבד – ראה שו"ע חו"מ סי' שלו ס"א.

ובמקרה הפוך, שהחתן או הכלה פנו לשדכן, בוודאי החיוב יחול עליהם. אך ראה הישר והטוב חלק כא עמ' רפא שכתב, שגם אז החיוב על ההורים כיוון שעל דעת כן פעל השדכן. וכאמור לעיל, שחיוב דמי שדכנות תלוי בדעת השדכן ובאופן פעולתו. אלא אם כן מדובר בשידוך של בחור ובחורה מבוגרים מהרגיל או בזיו"ש, שבזה החיוב הוא על החתן והכלה עצמם. ובמקרה של ספק פיננו לביה"ד.

(ויש להסתפק במקרה שהזוג גמר השידוך ללא הסכמת ההורים מאיזו סיבה שתהיה, האם יש לחייב אותם, כאשר השדכן פנה בתחילה מיוזמתו להורים והציע השידוך: לפי השיטה שהשדכן עבד אך ורק על דעת לקבל מההורים, הרי שהזוג לא מתחייב לו כלל. וזה שאחר כך המשיכו ובפועל נהנו מעבודת השדכן, הרי מצידו לא נעשתה שום עבודה אחרי שההורים לא הסכימו להמשיך. ואם המשיך לעבוד מול הזוג – ודאי שחייבים לו דמי שדכנות).

18. שו"ת בית יצחק אה"ע ח"א סי' קטו. הליכות ישראל סי' יט.

19. ערך שי אה"ע סי' נ סק"ז (או משום שעריבים זה לזה, או משום שנחשב כמקח בשותפות שכל אחד חייב בכלולו, או מפני שלכל אחד יש הנאה שלמה ומתחייב בכלולו).

20. שו"ת בנין דוד סי' נ"ג סק"ג

21. עיין פתחי חושן שכירות יד סק"ד.

22. כך פסק בשו"ת מהר"ל החדשות סי' קנו.

23. עניינו יבואר בהזדמנות אחרת. ובקובץ תבונות ארי ד עמ' קנח מובאת מחלוקת גדולי הפוסקים בדורנו אם בפועל השדכן קלקל (כגון, שפנה לאחד הצדדים והציע לו הצעה חדשה בנימוק שהיא טובה יותר עבורו וכדומה), אך בכל זאת נגמר השידוך: "יא שכיוון שסוף סוף נהנה יש לשלם כ'מתחיל', ו"א שפטור לגמרי, כיוון שמיד שניסה לקלקל נחשב כאילו פעולתו הפסיקה, וגמר השידוך לא שייך אליו.

24. בשו"ת נחפה לציון חו"מ סי' נו כתב, שאם מדובר במום שמתגלה בבירור פשוט, יש מקום לחייב שדכנות ובוודאי שאם שילמו כבר אינם מחוייבים להחזיר.

ובהלכות מתווכים פט"ו הערה 23 כתב, שאם הצדדים פנו לשדכן וחיוב התשלום הוא מדין פועל – חייבים לשלם במצב זה; אבל אם השדכן פנה והציע ביוזמתו שהחיוב הוא מדין יורד לשדה חבירו ומדין נהנה, הרי במצב שלא נהנה אין שייך לחייב.

25. מהותה של פעולת השידוך היא – להביא את הקישור בין שני האנשים לידי גמר. לכן, השכר אינו תלוי בכמות העבודה והקושי שבה, אלא בתוצאה –

קצרים

תשובות הלכתיות קצרות משולחן בית ההוראה

פרטי דינים בעניין הכנסת ספר תורה

שאלה: האם מותר לעשות הכנסת ספר תורה, שהוא אירוע הנעשה מתוך שמחה גדולה, לזכר נשמת הנפטר ביום היארציט שלו?

תשובה: כתבו הרבה פוסקים שמצווה וזכות מיוחדת לכתוב ספר תורה לעילוי נשמת הנפטר, ולהכניסו לבית הכנסת ביום היארציט. זוהי טובה מיוחדת לנשמת הנפטר. ושמחה זו מותרת לכל הדעות, כיוון שהיא שמחה רוחנית לכבודה של תורה.¹

ורבים ועובים מזדרזים להשלים את כתיבת הספר והכנסתו לקראת יום היארציט הראשון.²

שאלה: באגרות קודש של הרבי הרי"צ (ח"ו עמ' ער"ה) מובא, שנהגו להוציא את ספרי התורה מארון הקודש לקראת ספר תורה חדש שמכניסים לבית הכנסת. האם הכוונה רק להוצאתו מהארון אך אסור להוציאו מחוץ לגג בית הכנסת, או שמא מותר להוציאו גם לרחוב העיר, ממנו מגיע ספר תורה החדש?

תשובה: כידוע, הן ע"פ הנגלה והן ע"פ הנסתר (כמבואר בזהר הקדוש), ישנו איסור חמור להוציא ספר תורה מבית הכנסת, ואפילו לבית הכנסת קרוב אחר לצורך שמיעת קריאת התורה למנין המצוי שם.³

אמנם, כאשר מדובר אודות הכנסת ספר תורה, ישנו מנהג ישראל עתיק יומין, המוזכר באגרת קודש האמורה, שמוציאים את ספרי התורה שבארון הקודש, לצאת לקראת הס"ת החדש לקבלו בשעת הכנסתו לבית הכנסת (לפני הוצאת הספרים, אומרים נוסח מיוחד המוזכר באגרות קודש שם).

במכתב האמור לא נאמרה הגבלה עד להיכן מותר להוציא הספרים מבית הכנסת, אך המנהג בהרבה הקהילות ישראל שמוציאים את ספרי התורה אף לחצר בית הכנסת ולרחובה של עיר (במקום נקי).

הפוסקים נימקו דבר זה והסבירו מנהג זה כדלהלן:

אף שאין מוציאים ספר תורה ממקומו לצורך שום דבר אחר, ובכלל זה גם לא לצורך בני אדם ואפילו מנין של יהודים הרוצים לשמוע את קריאת התורה, מכל מקום, כאשר הוצאתו היא לצורך **כבוד התורה עצמה** - הרי שהאיסור אינו קיים.

לכן נהגו בהרבה הקהילות להוציא את ספרי התורה בשמחת תורה לרחובה של עיר, כיוון שדבר זה נעשה לצורך השמחה של ישראל עם התורה ולכבודה. אך יש שציינו, שגם במעמד זה ילוו את הספר תורה עשרה אנשים מישראל.⁴

והוא הדין לגבי הוצאת הס"ת מארון הקודש לקראת הס"ת החדש, שמטרתה היא לכבוד הספר תורה ולא לצורך בני אדם, ועל כן מותר להוציאו אף לחצר בית הכנסת ולרחובה של עיר כאשר המקום נקי.

1. ראה שו"ת רב פעלים ח"ד י"ד סי' לג. תורת משה עמ' קטו. וראה גם נטעי גבריאל הכנסת ס"ת עמ' קע.
2. ראה גם נטעי גבריאל שם.
3. ראה שו"ע סי' קלה, סי"ב. ובהזר ויחי רכה, א. אחרי עא. ב.
4. ראה כף החיים סי' קלה, סי' פ. פסקי תשובות סי' קלה ס"ק כח ובנסמן שם בהערה 182. גם משמעות לשון אדמו"ר מהורי"צ באגרות קודש שם נוטה לזה. בשערי אפרים ט, מו כתב להוציא עד פתח עזרת בית הכנסת, אבל בשערי רחמים (שם ס"ק כד) התיר להוציאם גם לחוץ. ובפסקי תשובות שם נקט בפשטות שנהגים להוציאה לרחובה של עיר לקראת ס"ת החדש. וציין מ"מ לזה. ובפרט שבדרך כלל מלווים אותה ציבור אנשים ואזי בוודאי יש מקום להקל כמבואר בכה"ח שם ס"ק עז.

לב²⁶ ללא כל רמיה.

אך אם ביטול השידוך נעשה מחמת שאחד הצדדים או אפילו שניהם שינו דעתם וכעת נראה להם השידוך בלתי מתאים²⁷ - מגיע לשדכן דמי שדכנות מלאים²⁸.

טו. במקרה שצד אחד גרם לביטול השידוך - על צד זה שגרם לביטול לשלם גם את חלקו של הצד השני לשדכן²⁹.

טז. אם השדכן הטעה את הצדדים ודבר זה גרם לביטול השידוך - אין עליהם חובת תשלום כלל³⁰.

יז. אם התבטל השידוך ושדכן אחר פעל להחזיר אותו - יש לשלם לשדכן זה בנוסף כפי טרחו ולא כשכר שדכנות רגיל³¹.

בהצלחת הבאת העניין לידי מימוש.

ועל-פי זה, כשם שאם מלכתחילה היה ידוע המום והוא היה מונע את הבאת העיסקא לידי מימוש לא היה מקבל השדכן שכר שידוך, כך אם נודע המום לאחר עשיית הקנין בטעות ומחמתו מתבטל הקנין, הרי מתברר למפרע שהשדכן לא הביא לידי פועל שידוך בר-קיימא שהצדדים חפצים בו, ולא מגיע לו שכר שידוך. וכן כתב בשו"ת שערי אפרים סי' קנ ובשו"ת לבושי מרדכי תנינא חו"מ סי' טו.

26. אם השדכן פעל בעניין השידוך בעקבות פניית הצדדים אליו והוציא הוצאות משמעותיות על פעולת השידוך בלי שהודיעו לו על המום - יש מקום לחייב את הצד שאצלו נמצא המום בתשלום הוצאות. ובספר תיווך ושידוך בהלכה סי' י"ב הערה יט רצה לחייב את צד זה בדמי שדכנות מלאים וציין את דברי היש"ש ב"ק פ"י סי' לט בשם המרדכי, ונשאר בצ"ע. ויש לפנות לבי"ד לביור דין זה.

27. במקרה של ספק וחילוקי דעות בנוגע לסיבת הביטול - יפנו לבית דין מוסמך לביור העניין.

28. כן הוא פשט דברי הט"ו בחו"מ סי' קפה סק"י. וראה גם בית שמואל אה"ע י' נ סק"ג. ערוך השולחן שם. וכן כתב בזכור לאברהם חו"מ סי' ס' בשם תשובת הרי"ף סי' עו.

ויש לבאר זאת: הדנה, לפי המנהג לשלם דמי שדכנות בעת גמר השידוך עוד קודם הנישואין, נמצא שחייב דמי השדכנות הוא על עצם קישורי השידוך בין הצדדים, ובעת גמר השידוך - נגמרה פעולת השדכן. לכן, גם אם אחר כך שינו דעתם והשידוך לא הגיע לתכליתו - לנישואין, מכל מקום השדכן עשה פעולתו כנדרש ומגיע לו ע"כ דמי שדכנות.

ובמקום שהמנהג לשלם דמי שדכנות רק לאחר הנישואין, אזי ודאי שאם נתבטל השידוך פטורים הצדדים מלשלם דמי שדכנות, וכמפורש ברמ"א סי' קפה שם.

29. כן פסק בערוך השולחן אבן העזר סי' נ ס"כ ובשו"ת רע"א סי' קלד.

ואם הצד שביטל משלם קנס על ביטול השידוך, אזי החיוב בדמי שדכנות הוא על שני הצדדים בשווה. ראה לבוש סי' קפה ס"ו, אך בסמ"ע שם חולק ע"כ. וראה דברי מלכיאל חו"מ סי' נד. משפט שלום קפה סי' הגה ז.

וראה בש"ך סי' קפה סקי"ג שכתב בשם היש"ש, שגם על השדכן מוטל להחזיר את חלק הצד שנפגע, ועליו לקחת חלק זה מהצד שביטל. וכן הוא בחת"ס חו"מ סי' צא. ועיין בית שמואל אבה"ע ז' סי' נ ס"ק כג,

30. ויש לגשת לביורו בהי"ד בנוגע לנזק וההוצאות שנגרמו בגלל הטעייתו. ויש בזה כמה חילוקי דינים ותלוי במהות הטעייה.

ובאגרות קודש ח"א עמ' קפג כתב הרבי בעניין זה: "צריך לפרש שיחתו לפני רבני המדינה בעלי ההוראה ויפרט הדברים בכל הטעמים שבו, והם יורהו" (שם מדובר על בחור שגילה שהבחורה מבוגרת הרבה ממה שסיפרו לו).

31. שו"ת הליכות ישראל סי' יב, משום שאין זה כשידוך רגיל, עיי"ש.

האוצר שנמצא בין דפי ה'גניזה'

מאת הרב אליהו קירשנבוים שליט"א
דיין בבית דין צדק כפר חב"ד*

הפקיר את הנשאר. (ה) כיוון שמקובל אצל עובדי הגניזה נוהג זה לחפש ולמצוא מציאות שונות בתכולת הגניזה, הרי זו כעין הסכמה לדבר זה מצד מזמין הפינוי.

בעקבות אי-ההסכמה ביניהם, פנו המאבד והמוצא לבית הדין בכדי לברר עם מי הדין ולמי שייכים כתבי-היד היקרים.

פסק בית-הדין

נתחיל מהסוף: פסק-הדין שניתן בהסכמת שלושת הדיינים קבע, שעל הנתבע להשיב את הספרים לתובע באופן מיידי.

כעת נעבור לנימוקי פסק הדין בהרחבה.

קנין האבידה לאחר יאוש הבעלים

הטענה הראשונה שטען הנתבע להצדיק את השארת הכתבים ברשותו היא - שהמאבד, התובע, התייאש. ולדעת הרמב"ן, שדבריו הובאו להלכה בש"ך, במצב זה, שהגבהת המציאה על-ידי המוצא הייתה שלא על מנת להשיבה, המוצא אינו חייב בהשבתה אם המאבד כבר התייאש.

ליתר ביאור: כאשר המוצא הרים אבידה שבעליה לא התייאשו ממנה עדיין, אך דעתו הייתה להחזירה כדין, הרי הוא חייב בהשבה גם אם בשלב מאוחר יותר נודע לו בבירור שהבעלים התייאשו.

הטעם לכך הוא, מפני שבעת הרמת האבידה הוא נעשה שומר עליה והרי היא בידו כפיקדון שנמסר מאת הבעלים, שחובה על השומר להשיבו לו. ולכן, אף אם בשלב מאוחר יותר התייאשו הבעלים - כיוון שאין בכוח

סירונו של עובד הגניזה

למרבה הפתעתו, איש הגניזה סירב לחלוטין להשיב את הכתבים. הוא אכן מודה שכתבי-היד החשובים הם אלו שנמצאו בדירתו של התובע, אבל לדבריו כאשר אדם מזמין את חברת הגניזה לפנות מתחם כלשהו, הלקוח יודע שכל הנמצא במתחם יפונה לקבורה.

העובדה שאנשי הגניזה מיינו את הנמצא בדירה קודם השלכת הגניזה אל השקים ומצאו חפצי ערך שנשכחו בה, אין בה בכדי לחייב בהשבה את המוצא חפץ בעל ערך בתוך תכולת הדירה שנמסרה לפינוי.

את טענתו זו ביסס הנתבע, איש חברת הגניזה, בכמה נימוקים הלכתיים:

(א) כיוון שעברו כמה חודשים מעת שימת הלב של המאבד לאבידתו ועד לידיעתו על קיומם של הכתבים אצל איש הגניזה, הרי בוודאי במשך זמן זה התייאש, וממילא קנה אותם המוצא לאחר הייאוש של המאבד. וכדעת הרמב"ן המובא בש"ך חו"מ ריש סי' רנ"ט.

(ב) כיוון שכתבי-היד היקרים היו מעורבים בין הרבה דפים אחרים העומדים לגניזה במקום שאין יד אדם מגעת אליו, הרי המציל מהם דינו כמציל מזוטו של ים, שאינו חייב בהשבה אפילו אם הוא יודע מי הבעלים.

(ג) יתירה מזו: הדין בזוטו של ים הוא, שגם אם המאבד רודף אחרי אבידתו וצועק בקול רם שהוא אינו מתייאש, המאבד אינו צריך להשיבו לו, כיוון שהוא כצווח על ביתו שנפל ובטלה דעתו.

(ד) כיוון שהתובע ביקש לפנות את תכולת החדר שנשארה לגניזה, הרי זו אבידה מדעת והרי זה כאילו הבעלים

הרב יהודה, הוא יהודי תלמיד חכם מובהק העוסק בעריכת וההדרת ספרים במשך שנים רבות. בין שאר עבודותיו, הוא עוסק בעריכת כתבי אחד מגדולי הצדיקים שחי לפני כמאה חמישים שנה. יורשיו של אותו צדיק הפקידו בידיו את האוצר היקר - כתבי היד של הצדיק שבהם חידושי תורה, לשם עריכתם וההדרתם בצורה מבוארת ומפוארת.

לפני קרוב לארבע שנים, יהודי זה הוצרך לעבור דירה וכתוצאה מכך היה עליו לפנות את חדר העבודה הגדול שבדירתו, בו עמדה ספרייה גדולה מלאה בכתבי-עת תורניים, שבה הוא שמר ספרים עתיקים וחשובים שהיו לו, ביניהם גם את כתבי-היד האמורים.

אחרי שפינה את כל הספרים והאוצרות שהיו בחדר למקום בטוח, הזמין את חברת הגניזה המקומית לפנות את ה'גניזה' הרבה שנשארה בחדר.

כעבור כמה שבועות, הבחין הרב יהודה, שכמה חוברות מכתבי-יד האמורים, חסרים לו. לאחר חיפוש מדוקדק וחישוב מחודש על מה שנעשה התברר, שכל הנראה ארגז זה נשכח בחדר העבודה ונלקח בטעות ע"י אנשי ה'גניזה'.

ואכן, לאחר כמה חודשים נודע לו, שאחד מעובדי חברת הגניזה, מחזיק בכמה כתבי-יד של אותו צדיק והם מוצעים למכירה על-ידו כחפצי עתיקות יקרי ערך.

תובע דידן פנה ישירות אל העובד והביא לו ראיות וסימנים לכך שכתבי-היד המוצעים למכירה על-ידו הינם אלו שנלקחו בטעות מביתו בעת הפינוי, וביקש לקבל את כתבי-היד חזרה לרשותו.

* המקרה דלהלן מבוסס על דין תורה אמיתי שהתנהל בפני בית הדין, עם תוספת הרחבה לנימוקי פסק הדין.

היאוש להפקיע את בעלות הבעלים על האבידה כאשר היא ברשות בעליה, אם כן מאחר ויד שומר כיד בעל הבית, הרי היא כמונחת ברשות הבעלים ואינה יוצאת מבעלותם על-ידי יאוש זה.

[במילים אחרות: יאוש מחפץ הנמצא בשעת היאוש ברשות בעליו (או ברשות זה ששומר עבורו, שידו כיד בעל החפץ) – אין בכוחו להוציא מרשותו; ורק יאוש מחפץ המונח במקום הפקר, בכוחו להפקיע מרשות הבעלים והמרימו זוכה בו לעצמו].

אמנם, כאשר המוצא הרים את החפץ על מנת להשתמש בו לעצמו – לדעת הרמב"ן, כיוון שהוא לא נעשה שומר על החפץ מאחר והוא לא התכוון להשיבו, אם כן בשעת היאוש הוא נחשב לרוקח את החפץ ממקום הפקר וזכה בו לעצמו; ואם ישיב הוא את החפץ למאבד – הוא אינו מתקן את האיסורים שעבר והרי הוא כנותנו לו במתנה.

אם כן לשיטה זו, אף שהמוצא ביטל מצוות עשה ועבר על איסורי לא תעשה בהרימו אבידה שבעליה לא התיימשו ממנה שלא על מנת להשיבה, מכל מקום, לאחר מעשה ולאחר יאוש – הרי היא שלו ואין שום דרך לתקן את האיסורים שעבר.

הכרעת רבינו הזקן

טענה זו נדחית משתי סיבות:

א) בשו"ע רבנו¹, לאחר שהביא דעת הרמב"ן, כתב וז"ל: "ורבים חולקים ואומרים שחייב להחזירה, שכיון שבאה לידו באיסור אין יאוש מועיל בו כמו שאינו מועיל בגזל... והלכה כרבים ובפרט להחמיר בשל תורה".

כלומר, רבינו הזקן מכריע באופן חד-משמעי² שלא כדעת הרמב"ן. ולפי דבריו, כאשר חפץ מגיע לידי אדם באופן האסור ע"פ תורה גם אם הבעלים התיימשו אחר כך, הוא אינו קונה את החפץ, וכל העת חל עליו חיוב השבה לבעלים מחמת האיסור שהחילה התורה

1. הל' מציאה ס"א.

2. כאמור, הכרעת רבינו הזקן בעניין זה דלא כהרמב"ן מבוססת על כך ש"רבים חולקים" על דעה זו, וכנראה למעשה בדברי הראשונים בסוגיית הגמרא בבא מציעא כו, ב, שרובם פירשו את הסוגיא שלא כדעת הרמב"ן – ראה תוס', רא"ש, ר"ן, רשב"א, רבינו פרץ, ריטב"א, בעל המאור, ראב"ד, מאירי ועוד. וכן פסק הטור, הבית יוסף, הב"ח והדרישה וראה גם בסמ"ע. ובדעת הרמב"ם (וכן בדעת הר"ף) נחלקו הדעות, הש"ך ס"ל שפסק כהרמב"ן, אך בלח"מ חולק על כך.

ומלבד הרי"מ מלוניל בפירושו לסוגיא, הרדב"ז בתשובתו (ח"ב ס' תתו) והש"ך – לא מצאתי מי שייסבור כדעת הרמב"ן בהוה.

(בקצות החושן ובנתיבות המשפט ריש סי' רנט האריכו בביאור דברי הרמב"ן, אך אין מכך הוכחה שפסקו כדבריו. ועיין קצה"ח סי' קסג ס"א ובנתה"מ שם שנחלק עליו).

על שהיית החפץ ברשותו, ואין בכוח היאוש להוציא את החפץ מהבעלים היפך ציווי התורה להשיבו³.

3. ואולי יש לבאר סברות המחלוקת בזה: לדעת הרמב"ן, אדם שמצא אבידה ונטלה שלא על מנת להחזירה הוא אינו בגדר גזלן רגיל הנוטל ממון חבירו מתוך רשותו, שפעולתו היא המפקיעה את הממון מרשות בעליו; שהרי באבידה, גוף הוצאת החפץ מרשות הבעלים מבחינה עובדתית נעשה בדרך של אבידה, והמוצא אינו אלא אוסף חפץ ממקום שגם בלעדי פעולתו הוא אינו משומר לדעת הבעלים.

אלא שמצוות עשה של תורה להשיב אבידה, מחיל על האדם חיוב לקחת חפץ הנמצא במצב זה, על מנת להשיבו ובכך להפוך להיות שומר עליו. על ידי כך, החפץ חוזר להיות מצוי ברשות בעליו כביכול, שהרי יד שומר כיד בעה"ב, עד להשבתו בפועל לרשותו;

אולם כאשר אדם מרים את האבידה שלא על מנת להשיבה, הוא אינו הופך להיות שומר עליה היפך רצונו ודעתו, ובפעולה זו הוא מבטל מצוות עשה של השבת אבידה. אבל אין בפעולה זו גדר של איסור גזילה הרגיל – שהוא מעשה הפקעת החפץ מרשות בעליו. ורק בעקבות ומחמת ביטולו את מצוות העשה של השבת אבידה – חל על האדם גם איסור לא תעשה של גזילה.

כלומר: אין זה גזל במובן הפשוט של העניין – הוצאת חפץ מרשות הבעלים והכנסתו לרשות הגזלן, אלא במובן שלילי: בכך שלא נטל על מנת להשיב. מניעת הפיכתו לשומר עבור הבעלים מחמת כוונת נטילתו – יוצרת הפסד ממון לחבירו והרי זה בכלל תוכן ואיסור הגזילה.

ולפי זה, כוונת חז"ל (ב"מ כו, ב) שעובר בגזל בכגון זה, אינה לאיסור גזילה הרגיל שעליו ישנו עשה של "השיב את הגזילה" כל עוד החפץ אצלו, אלא שבכלל ביטול מצוות השבת אבידה כלול גם איסור גזל; ועל כן, ברגע שאין מצוות השבה – אין גזילה. שהרי כל איסור הגזילה אינו אלא פועל יוצא של חיוב השבת אבידה, וכאשר מתבטל חיוב זה – שוב אין לא תגזול (ראה דברי הר"י מלוניל והרדב"ז שם).

והנה, לפי הבנה זו, פעולת האדם בהרמת החפץ שלא על מנת להחזירו אינה משנה את מצבו של החפץ, אלא היא ממשיכה את מצבו הקודם – היותו מונח במקום שאינו משתמר לבעליו. זהו עומק דברי הרמב"ן, כפי שביארם רבינו הזקן: "זה שנטלה לעצמו ולא נעשית פקדון בידו אינה אצלו כעומדת ברשות בעליה, אלא כמונחת על גבי קרקע עולם". היא אמנם נמצאת ברשות המוצא, אבל לגבי בעליה הרי היא כמונחת בקרקע עולם, כיוון שבשני המצבים היא אינה משתמרת עבורו.

והגדרה זו למצבו של החפץ, שהוא ממשיך להיות במצב של אבידה, מביאה עמה נפק"מ: אם הבעלים התיימשו, הרי המוצא הוא כנוטל אבידה ממקום הפקר, ממקום אבוד עבור הבעלים, והדין הוא שיאוש לאחר אבידה מרשות הבעלים מוציא מרשות הבעלים והרי הוא של המוצא.

זו הסיבה שלפי דעת הרמב"ן המוצא קנה את החפץ לאחר יאוש אף שהרימו באופן האסור.

מהי שאין-כן לדעת הראשונים החולקים על הרמב"ן, הרמת חפץ האבוד שלא על מנת להחזירו היא אינה רק המשך המצב הקיים של היות החפץ אבוד ובעליו, אלא זה נחשב ממש כגזילה. והוצאת החפץ מתוך רשותו של המאבד.

וכמו שכתב הריטב"א להדיא בפירושו הסוגיא, שזו הסיבה שעובר על איסור גזילה (ו"ל שם: "אע"פ שלא גזלה מיד חברו... כיון דברשות מריה קיימא קודם יאוש – כמי שנטלה מחצרו דמי"). וכיוון

ב) במקרה שלפנינו, המציאות בפועל היא, שהחפץ נלקח מתוך רשותו של מי שמופקד על שמירתו, קודם שחל על החפץ גדר "אבידה". ובמצב זה יש לומר, שגם לדעת הרמב"ן חייב הנוטל בהשבה, אפילו אם נתיימש בעליו אחר כך⁴.

ג) והוא עיקר: במקרה זה, כתבי-היד אינם שייכים כלל למאבד החפץ אלא לצאצאי אותו צדיק שכתב את חידושי התורה, שכלל לא ידעו מהאבידה. אם כן גם אם המאבד התיימש מלמצוא את הכתבים, הבעלים האמיתיים לא יאוש, ועל כן גם לדעת הרמב"ן והש"ך – במצב זה לא קנאם המוצא והוא מחוייב בהשבתם.

האמנם המציל מן הגניזה כמציל מזוטו של ים?

עוד טען הנתבע, שנידון דידן דומה למציל חפץ שנסחף בזוטו של ים, שנפסק להלכה בסוף סי' רנ"ט, שהמוצא יוכל לקחתו לעצמו, אפילו אם ידוע בבירור שהמאבד לא התיימש והרי הוא עומד וצווח על כך לפנינו, כיוון שבטלה דעתו אצל כל אדם. ולדבריו, גם במצב זה של חדר העומד לפניו ולגניזה, שהרי זה כנסחף בזוטו של ים.

אמנם, אם נעיין מעט במקורות הדין נמצא, שדין זה של זוטו של ים שונה לחלוטין מהנידון שלפנינו.

דין זוטו של ים נאמר אך ורק כלפי מציאות עובדתית מיוחדת. והיינו כאשר מצד גדרי המציאות בה מצויה האבידה, הרי היא אבודה ממנו, מהמאבד, וגם מכל אדם.

שעובר הוא על לא תגזול כפשוטו, אם כן לאו זה ניתק לעשה של והשיב את הגזילה שחל עליו בין נתיימש הבעלים ובין אם לאו, ולכן המוצא לא קונה האבידה גם לאחר יאוש הבעלים; ומאידך, מיד בהשבתו מתקן הוא את הלאו.

4. ראה בהרחבה בהערה הקודמת, שלדעת הרמב"ן ההבדל בין גזל רגיל לגזל דאבידה נובע מההבדל ביניהם במציאות. ועפ"ז, בנידו"ד שבפועל לקחת החפץ ע"י המוצא הייתה עוד בהיותו ברשות התובע, א"כ הוי בגדר גזל רגיל וחל על כך חיוב השבה גם לדעת הרמב"ן.

וזה שבעתידי עלול הדבר להפוך להיות בגדר אבידה, אין זה משנה את גדר נטילתו כעת, כפשוטו.

והאם נאמר שכאשר אורח רואה טבעת יקרה של אשת בעה"ב מונחת על מפה חד-פעמית, והילד של בעה"ב מקפל את המפה ועומד להשליכה לפח עם הטבעת שבה – וכי מותר יהיה לאורח לקחת את הטבעת לעצמו בטענה שזה עומד להיות אבידה בעוד כמה דקות, לאחר השלכת שקית הפח אל תוך מיכל האשפה המוטמטם?

כל בר דעת מבין שזוהי גזילה ממש, שהגדרתה היא נטילת חפץ מתוך רשות בעה"ב; ומאידך, מחוייב הוא משום מצות השבת אבידה להודיע לבעה"ב אודות הטבעת ולמנוע את השלכתה לפח.

אמנם מצד כללי המצווה ה"יבשים" כביכול אין עליו חיוב לעשות זאת, אבל "רוח המצווה" – שהיא רצון התורה שכל יהודי יהיה ערב למען זולתו ולמען ממונו ויפעל בכל דרך להצלתו – בוודאי ובוודאי מחייבת לנהוג בדרך זו.

סיכום הדינים העולים:

א) כאשר אדם הרים אבידה שבעליה לא התייאשו ממנה עדיין ודעתו הייתה להחזירה, הרי הוא חייב בהשבתה גם אם בשלב מאוחר יותר נודע לו בכירוּר שהבעלים התייאשו מהחפץ, כיוון שהוא בגדר "שומר" על החפץ עבור הבעלים.

ב) כאשר אדם הרים אבידה ודעתו הייתה שלא להחזירה ואחר כך התייאשו הבעלים ממנה, נחלקו הפוסקים: לדעת הרמב"ן קנה המוצא את האבידה ע"י יאוש ואינו חייב להשיבה, וגם אם ישיבה – האיסור שעבר בהרמתו לא יתוקן; אך רוב הפוסקים סוברים שהוא לא קנה את האבידה וחובה עליו להשיבה, ובכך יתוקן איסור הגזילה שעבר. וכך פוסק רבינו הזקן.

ג) דין "זוטו של ים" שבו המוצא אינו חייב בהשבת האבידה גם אם שמע את הבעלים אומר בקול שאינו מתייאש, נאמר אך ורק כאשר האבידה מצויה במציאות פיזית כזו שהיא אבודה הן מהמאבד וגם מכל אדם אחר. וכמו באסון טבע של זוטו של ים, שאין דרך טבעית רגילה למציאת החפץ.

ד) דין "אבידה מדעת" הוא, כאשר הבעלים מניח בידועין פרט מרכושו במקום שהוא עלול להיאבד בו. כגון: המניח פרתו ברפת ללא דלת, או מניח ארנקו ברשות הרבים. במקרים אלו מוכח, שהבעלים אינו חושש לשמור על פרטי רכושו אלו, ועל כן אין חיוב השבה בהם.

ולדעת המחבר, גם באופן זה אסור למוצא חפצים אלו לקחתם לעצמו, אלא שהוא פטור מהחיוב להשיבם לבעלים.

ה) לאור כל זאת, אין לאנשי הגניזה לקחת לעצמם חפצים יקרי ערך כל עוד הם נמצאים ברשותו של הבעלים; ובאם מוצאים הם חפצים כאלו – יש להם להשיבם כדיני השבת אבידה. וזאת, גם אם לאחר זמן נודע שהבעלים התייאשו מהם.

חיוב השבה במצבים אלו.

אמנם בנידון דידן, שום בר-דעת אינו מעלה על דעתו שהתובע, שהכתבים היו ברשותו, הניחם מדעתו במקום המיועד לפינוי ע"י אנשי הגניזה כדי שנחשיב זאת לאבידה מדעת.

ברור ופשוט הדבר, שמדובר בשכחת כתבים חשובים ויקרים אלה, והיינו אבידה שלא מדעת ומחוסר שימת לב; זו הסיבה היחידה שכתבים יקרים אלו נשארו בחדר העבודה ונלקחו אל שך הגניזה.

יתירה מזו: גם במצב הנחשב בוודאות כאבידה מדעת, לדעת המחבר⁸ אסור לרואה דבר זה לקחת את החפץ לעצמו. הוא אמנם אינו חייב לטרוח לשמור על החפץ ולהשיבו לבעליו שגילה בדעתו שאינו טורח לשמור על חפציו, אבל אין זה נחשב שהוא הפקירם לכל המעוניין ליטלם!

"כללי המצווה" ו"רוח המצווה"

ביחס לטענת התובע שזהו הנהוג של אנשי הגניזה, ונחשב כהסכמה של מזמין הפינוי לכך – ברור הדבר שאין ממש בטענה זו.

ראשית, גם אם קיים נוהג קבוע כזה בין אנשי חברת גניזה זו, אין זה אומר שזה נוהג ראוי ונכון ע"פ תורה. לא כל מנהג שנהוג בפועל הוא מנהג נכון⁹, ואם אין זה מנהג נכון, ממילא אין זה מנהג מחייב; ובוודאי שאין בכך בכדי לקבוע שאדם יאבד את ממונו כי כך נוהגים כמה אנשים.

שנית, העובדה שכך נוהגים אנשי הגניזה, לא בהכרח ידועה לכל אדם כדי שנאמר שהסכים לכך.

*

בשולי הדברים יש לומר, שעל-אף שפשוט הדבר שהתורה אינה מצווה אותנו לחפש אבידות ולהשיבן, מכל מקום היא מצווה אותנו שבאם מצאנו אבידה ויש דרך להשיבה לבעליה – עלינו לעשות זאת. וכללים אלו קיימים במקרה שלפנינו.

עוד יש לציין, שכתב הרמ"א והביא דבריו בשולחן ערוך רבינו הזקן¹⁰, שגם כאשר אין סימן, וגם כאשר התייאש הבעלים ואפילו במצב שהאבידה אבודה ממנו ומכל אדם¹¹ – אם המוצא יודע מי הבעלים, לפניו משורת הדין יש לו להשיבה.

וכמבואר היטב בדברי הסמ"ע⁵ וז"ל: "מדכתיב וכן תעשה לכל אבירת אחיך אשר תאבד ממנו ומצאתה, דמיתורא ד'ממנו' דרשינן: את שאבודה הימנו ומצויה אצל כל אדם הוא בכלל אבידה וחזרה; יצאת זו שאבודה ממנו ואינה מצויה אצל כל אדם. ואפילו אמר 'לא מייאשנה', ואפילו מרדף אחר שטיפה – בטלה דעתיה אצל דעת כל אדם והוה ליה כצווח על ביתו שנפל".

כלומר: מדובר במצב שמצד גדרי המציאות הפיזית, האבידה אבודה מכל אדם ואין ביכולת בן אנוש להצילה, כגון אסון טבע כמו זוטו של ים או ביתו שנפל רח"ל. במצב זה, כלל דיני השבת אבידה אינם קיימים, כיוון שהתמעטו מלשון הכתוב "ממנו" כאמור;

אבל בכל אבידה אחרת שהיא אבודה רק מהבעלים ולא מכל אדם אחר – לא קיים דין זה, וחוזרים אנו לעיקר הדין שאם זו אבידה עם סימנים או שידוע למוצא של מי היא – חייב בהשבתה.

וכמבואר בהמשך הנידון בשו"ע שם, שאם יש מכשולות בדרך זרימת המים וניתן להציל את האבידה שנשטפה בהם ע"י הדחק – הדין הוא שחייב המוצא בהחזרת האבידה.

בנידון דידן בשלב בו דפי הגניזה עומדים עדיין בביתו של מזמין הפינוי, בוודאי שאין זה עדיין בגדר של אבודה מכל אדם. זאת במיוחד לאור דברי אישי הגניזה, הנתבע, שדרך אנשי הגניזה לחפש במתחמים כאלה ולמצוא חפצי ערך ולקחתם.

בהקשר זה יש לציין את דברי הגמרא⁶ בנוגע למוצא אבידה בנהר בירן, שכיוון שנהר בירן ישראל סכרו ליה וישראל כרו ליה – חייב להחזיר⁷.

'אבידה מדעת' או שכחה?

עוד טען הנתבע, שמצב זה דומה לאבידה מדעת, ולכן, לפי דבריו אינו חייב בהשבה.

אך גם טענה זו נובעת מטעות יסודית בהבנת המושג: הפירוש המילולי של "אבידה מדעת" הוא, שהבעלים מניח בידועין חפץ שלו במקום שהוא עלול להיאבד.

כגון: המניח פרתו ברפת ללא דלת, או מניח ארנק עם כסף ברשות הרבים. מקרים אלו מוכיחים, שהבעלים אינו חושש לשמור על ממונו, ועל כן אין

5. סי' רנט סקט"ו. וכעין דברים אלו כתב רבינו הזקן בסעיף ט.

6. בבא מציעא כד, ב.

7. ישנם שלבים מתקדמים יותר בפניו הגניזה אל בורות הקבורה, שבהם מסתבר ששייך בהם דין זוטו של ים. דבר זה תלוי בידיעת פרטי המציאות כיצד מתנהל תהליך זה בפועל, והדבר משתנה ממקום למקום. ואין כאן המקום להאריך בזה.

8. ראה סי' רסא ס"ד ובנו"כ.

9. וידוע מה שמובא בס פרים הק', שאותיות מנהג יכולים להפוך לתיבת גהנם רח"ל.

10. רמ"א סי' רנט שם. ובשער"ר סעיפים יחייט שם.

11. כל זאת אינו שייך לגוף הנידון שלפנינו, שבו ישנו חיוב השבה מעיקר הדין, כאמור לעיל.

פינת ההלכה

דבאירין

שבירת 'תאות הלבושים'

ממפקדי הצבא שנסעו עמו מטעם צבא רוסיה, עגלה קלה ותומה לשני סוסים טובים, עם שני עגלונים אנשי-חיל המצידים בכלי מלחמה.

מיד כאשר העמידו פקדי הצבא את העגלה לרשותו של רבנו הזקן, לקח עמו שני חסידים ונסע יחד עמם במהירות גדולה חזרה לליאדי.

בהגיעם לליאדי, מהר אל בית דירתו, ויצו על שני החסידים לבדק היטב היטב אם נשאר משהו מכלי הבית בדירה.

לאחר חפוש מדקדק, נמצאו בעלית הבית שתי נעלי-בית בלויות של הרבי, וכמה מערוכים ונפה ישנים. הרבי בקש לקחת אתם את החפצים האמורים, ולמהר להצית באש את הבית כלו.

(רבנו הזקן החשיב את נפוליון למכשף וליקלפה קשה המנגדת לקדושה. ואולי מחמת זאת לא רצה שיפיל לידי שום חפץ מחפציו!).

הרבי ברוך את אנשי העיר לשלום, ומהר לנסע מהעיר.

חפץ מבקש

אך יצא כ"ק אדמו"ר הזקן את פני העיר מן העבר הפונה אל נהר הדניפר, והנה הגיע הרץ הראשון של חיל נפוליון אל העיר מהעבר השני.

כעבור שעה קלה בא גם נפוליון עצמו אל העיר, כאשר הוא מלווה בשריו הרכובים על סוסים אבירים. נפוליון מהר למקום ביתו של כ"ק אדמו"ר הזקן, וכאשר ראה שהבית וכל אשר סביבו בוער באש מתלקחת, צוה על תליו לקבות את השרפה, אך הם לא יכלו לגשת לקבותה מפני גדל האש ורבו העשן.

לכ"ק אדמו"ר האמצעי היה בן שקראו לו רבי נחום. לעת זקנתו של רבי נחום, הוא הרבה לשהות בהאדיטש על-יד ה'ציון' של סבו כ"ק אדמו"ר הזקן. בתחלה היה שוהה על יד ה'ציון' כמה חדשים בשנה, אולם כעבר תקופה החל לשהות על-יד ה'ציון' למשך שנים רצופות, עם הפסקות קצרות בלבד.

הנהגה זו, של שהיה ממשכת כל כף על-יד ה'ציון' של אדמו"ר הזקן, הייתה תמוהה מאוד אצל החסידים, שלא הבינו את פשר שהותו הממשכת לבדו במרחק מבני משפחתו.

היו חסידים שקשרו הנהגה זו, לספור המפרסם שארע בעת בריחת אדמו"ר הזקן מאזור המלחמה בין רוסיה לצרפת, וזה דבר המעשה:

בשנת תקע"ב כאשר מלחמת נפוליון הייתה בעצומה, ברח כ"ק אדמו"ר הזקן יחד עם כל בני ביתו וחסידים רבים נוספים, מאזור הקרבות. הבריחה נעשתה בתאום עם גנרלים בכירים מצבא רוסיה, שאף שלחו פלגת חיילים מיחדת לשמור על פמלית הרבי בכל דרך מסעם.

לאחר שהפמליה עברה את נהר הדניפר, צוה רבנו הזקן ל ב ק ש

1. ראה גם ספר השיחות תשנ"ב עמ' 178.

בראות נפוליון את שהתרחש, צוה להודיע לכל תושבי העיר והכפרים הסמוכים לאמר: כל איש או אשה אשר יביאו לו איזה חפץ או כלי של הרבי, או אפלו מטבע אשר קבלו מיד קדשו – ישלמו לו עבור כך במטבעות זהב. הם חפשו חפץ כזה בכל הסביבה, אך לא עלה בידם למצוא.

על פְּרִשַׁת דְּרָכִים

באותה שעה, הרבי עבר את נהר הדניפר, והשיג את הפמליה שהמשיכה הלאה במסע הבריחה.

הסדר הרגיל היה, שבעת הגעת הפמליה לפְּרִשַׁת דְּרָכִים, היו שואלים את כ"ק אדמו"ר הזקן לאיזה פּוֹרֵן להמשיך במסע.

בדרך כלל, היה כ"ק אדמו"ר הזקן יורד מן העגלה, נגש למקום פְּרִשַׁת הַדְּרָכִים, נשען על מקלו בדבקות, ולאחר מכן היה אומר באיזו דרך לנסע; אך לפעמים כ"ק אדמו"ר הזקן היה נשאר יושב במקומו, ואומר ממקום מושבו לאיזה כוון לנסע.

אמנם באחת מפְּרִשַׁת הַדְּרָכִים ארע, שלאחר שרבי נחום שמע מזקנו אדמו"ר הזקן להיכן לנסע, טעה רבי נחום ושנה ממה שאמר לו סב"ק אדמו"ר הזקן.

לאחר שהפמליה בלה נסעה מרחק של כעשר פרסאות, שאל כ"ק אדמו"ר הזקן מתי יגיעו לכפר פלוני. ואז נוכח רבי נחום שטעה בדרך, ושנה ממה שנאמר לו.

הוא בא בבכי וצעקה אל כ"ק אדמו"ר הזקן וספר לו על כך. בשמוע כ"ק אדמו"ר הזקן את הדברים, נאנח מאוד ואמר: "טוב הוא כאשר הנכד הולך בדרך זקנו; וההפך הוא כאשר הסבא נאלץ ללכת בדרך שהנכד מוביל". ויצו הרבי לנסע הלאה.

טעות מצערת

כל החסידים ידעו אודות הברכה שהתברך כ"ק אדמו"ר הזקן בעת הבריחה מליאדי לאמר: "ירחם השי"ת ונבוא לאור פולטובה לפני ראש השנה".

אמנם אותה הטעות שארעה בפְּרִשַׁת הַדְּרָכִים, מלבד זאת שהיא הביאה לטלטולים רבים, הרי שבדרך הטבע הסתלקות כ"ק רבנו הזקן בפּייעוּע בכ"ד טבת תקע"ג קשורה לכך.

מאז ואילך היה כ"ק רבי נחום בצער גדול כל ימיו, כי האשים את עצמו בכל אשר קרה כתוצאה מאותה הטעות בפְּרִשַׁת הַדְּרָכִים.

וכך פְּרַחָה לה ההשערה שקשורה בין ישיבת רבי נחום בהאדיטש לתקופות ארוכות, ובין אותה טעות מצערת אותה כאב רבי נחום כל כך.

הבקשה המיוחדת של אדמו"ר הזקן

אמנם ארע פעם שהתאספו הרבה משרידי זקני חסידי כ"ק אדמו"ר הזקן וחסידיו כ"ק אדמו"ר האמצעי להאדיטש,

וישבו יחדיו ושוחחו בעניני חסידות ובזכרון ימי קדם. באותה הזדמנות, הרהיבו כמה מהחסידים עז בנפשם לשאל את פי כ"ק רבי נחום מדוע כמעט והעתיק את מקום מושבו הקבוע להאדיטש. הרי טוב לו לשבת בביתו יחד עם בני ביתו, ובפרט לעת זקנותו, מלשבת לבדו על-יד ה'ציון' הק'.

או אז ספר להם רבי נחום את הספור הבא:

"לפני חתנתי, תפרו לי לבושי חתנה מיוחדים. בכלל לבושים אלו, היה גם בגד עליון שהיה מקבל ללובשו באותה תקופה.

"קדם החתנה, קרא לי הסבא כ"ק אדמו"ר הזקן ואמר לי:

"נחום, האם תסכים שבגד המשי [הוא הבגד העליון האמור] אותו תלבש לחתנתך יהיה עם טלאי?".

"עניתי לסבי, כ"ק אדמו"ר הזקן, את אשר היה מנח על לבי, שאיני מסכים ואיני רוצה בכך.

"והמשיך הסבא, אדמו"ר הזקן, לשאל אותי: 'מה תרצה כדי להסכים שבגד המשי יהיה עם טלאי?'

"אך אני המשכתי ואמרתי: 'אין אני רוצה בבגד עם טלאי, אני רוצה בגד שלם'.

"ויאמר כ"ק אדמו"ר הזקן שילמד אתי לבדי, אך עדין לא חפצתי בכך.

"ואז המשיך סבי כ"ק אדמו"ר הזקן ואמר: 'אם תעשה דבר זה, אבטיח לך להיות אתי עמי במחצתי בעולם הבא!'

"דבר זה השפיע עלי מאוד", ספר רבי נחום.

"ואז עניתי לכ"ק זקני אדמו"ר הזקן, שהנני מסכים למלא בקשתו".

לרצות באמת

רבי נחום המשיך וספר: "שאלתי את כ"ק זקני אדמו"ר הזקן: 'האם עלי לרצות בכך באמת, או שמספיק לרצות בטלאי על הבגד רק מתוך קבלת-על?'

"וענה לי הסבא אדמו"ר הזקן: 'ודאי שזה צריך להיות באמת, ובאמת הכי פנימית שבנשמה, מבחינת ה'יחידה' שבנפש'.

"בשמעי מענה זה, שתקתי ולא אמרתי דבר. וכך נשאר הדבר.

"לבגד האמור היה מקבל לעשות צוארון ארוך מעורות משבחים של בעלי חיים שעירים שונים.

"כאשר נכנסתי אל כ"ק אדמו"ר הזקן להתברך ממנו לפני החפה, תלש הרבי חלק עור מן הצוארון, והבטיח לי עבור זאת אריכות ימים".

וסים רבי נחום ואמר, שבכדי לתקן ולכפר על ענין הטלאי בבגד העליון, יושב הוא בהאדיטש כל משך התקופה האחרונה.

התהוותה של 'קלפה' חדשה

באחת השיחות, באר הרבי את תכנון של ספור זה: לכאורה, נתן לשאל: מדוע הבטיח רבנו הזקן הבטחה כל כך

2. לקוטי דיבורים בלה"ק ח"א עמ' 24.

3. תורת מנחם ח"ג עמ' 244.

וכיון שענין שבירת תאות הלבושים היה נוגע לרבנו הזקן ביותר - הוא היה מוכן להבטיח עבור כף הבטחה נעלית כזו של "עמי במחיצתי"!

דבר זה מלמד עד כמה נוגע ועד כמה חשוב היה ענין זה בעיניו.

יהודים להתהדר בלבושים כמנהג אמות העולם.

וכאשר ראה רבנו הזקן שמתחילה מציאות של 'קלפה' חדשה בצורת תאנה זו שהחלה להתפשט ולעמד בתקפה - גמר אמר לשברה ולבטלה עוד בתחלתה, לפני שתוסיף להתפשט.

נעלית של "עמי במחיצתי" עבור ענין זה? מה נוגע כל כך שלא יהיה לחתן צוארון יפה וחדש בעת חתנתו, עד כדי כך שבשביל זה הבטיח לו רבנו הזקן דבר נעלה שכזה?

ההסבר הוא, שבאותה תקופה ובאותו אזור, החל להשתרש המנהג אצל

המצוה להבדל מתרבות הגויים וסגנון מלבושיהם

ואחת הדגמאות ל"מקיף דקלפה" היא - תאות הלבושים. "מי שהוא בתאות לבושי תפארת או שרוצה להיות מכבד בעיני הבריות - הרי זה מגדיר ומגביל את הנפש, שאין בו שום תנועה חיונית אלקית" רח"ל.

ו. כתב הגאון רבי שלמה קלוגר: "צא וראה רב המדינות... למה פרצו גדר התורה תחלה? אין זה אלא מכח הלבושים. שהיו לבושים פעין נכרים, זה גרם להם למעל מעל בתורתנו הקדושה".

ז. הלבוש הוא אמנם דבר חיצוני בלבד, אבל הוא משמש כמחצה המבדלת בין תרבות גויית חלונית לבין הנהגה יהודית המבססת על רצון הקב"ה.

מסבה זו, הרבי תבע פעם אחר פעם מכל אחד ואחת מהחסידים (כמו גם גדולי ישראל בכל הדורות), לא ללבש את הלבושים שסגנונם וצורתם נקבעים על-פי ה'אפנות' וה'מודות' המתחדשות על-ידי התרבות הגויית החלונית.

ח. בהזדמנויות רבות הזכיר הרבי את דברי תז"ל שישאל נגאלו ממצרים בזכות העבדה ש"לא שנו את לבושים".

הרבי הסביר, שבני ישראל לא שנו את סגנון הבגדים הנהוגים ומתאימים לגברים יהודים, ולא את הבגדים המתאימים לנשים ובנות יהודיות; ודבר זה מבטא שהתרבות של מצרים לא פעלה עליהם ולא חדרה אל תוכם;

אדרבה, הם היו גאים ושמחים בהיותם קשורים לקב"ה ונבדלים מהגויי שקייט שסביבם, ובזכות זו זכו להגאל ממצרים!

א. כתב הרמב"ם: "אין הולכים בחקות הגויים ולא מדמים להם לא במלבוש ולא בשער, שנאמר 'ולא תלכו בחקת הגוי'. . . אלא יהיה הישראלי מבדל מהם וידוע במלבושיו. . . כמו שהוא מבדל מהם במדעו ובדעותיו. וכן הוא אומר 'ואבדיל אתכם מן העמים'". ותכן הדברים נפסק להלכה גם בשלחן ערוך.¹

כלומר: כשם שיהודי צריך להיות נבדל מהגוי בהשקפתו, במדותיו, ובאורחות חייו - כך עליו להיות נבדל מהגוי בהופעתו החיצונית, כולל בלבושו.

ב. האסור ללבש במלבושי הגויים קים כאשר הלבוש מבטא מדה או הנהגה גויית שאינה מתאימה ליהודי, כגון לבוש המבטא גאווה ועזות, או לבוש שהוא הפך כללי הצניעות שקבעה התורה וכיוצא בזה.²

ג. כמו כן לבוש המיוחד לגויים ולבישתו מבטאת רצון לחקות אותם וללמד מהם, גם הוא נכלל באסור זה, אף אם הוא אינו מבטא מדה מגנה.³

ד. הלך הרוח האם לבוש מסים מבטא הנהגה ומדה גויית או לא, נקבע על פי הדורות המתקנים שהנהגותיהם ולבושיהם נקבעו על-פי חכמי ישראל, ואין זה נקבע על-פי הרגשת כל אדם שיתכן והרגל לסגנון לבוש מסים.⁴

ה. הרבי הרשב"ב כותב בכמה מאמרים 'שיש בחינת "פנימי דקלפה" ובחינת "מקיף דקלפה" שהיא קלפה קשה יותר.

1. רמב"ם הל' ע"ז פ"א ה"א.
2. יו"ד סי' קעח ס"א.
3. שו"ת מהרי"ק שורש פח.
4. מהרי"ק שם.
5. ראה שו"ת הרשב"א ח"ד סי' צ.
6. המשך תע"ר"ב ח"ב עמ' תתה.

7. שו"ת טוב טעם ודעת ח"א קפח.
8. ראה שיחת כה אייר תשל"ל ועוד.

מועדי עריכת דיונים בבית דין צדק לממונות כפר הב"ד:

ימי רביעי:

בין השעות
22:00-23:30

ימי שני:

בין השעות
12:00-14:30

ימי ראשון:

בין השעות
12:00-14:30
22:00-23:30

לתיאום:

077-2277013 שלוחה 2
או באמצעות הדוא"ל:
beithoraah@gmail.com

הדיונים מתקיימים במשרד בית ההוראה

בית ההוראה כפר הב"ד
נותן מענה הלכתי שוטף
לכל דורש

טלפון: 077-2277013
דוא"ל: beithoraah@gmail.com